

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ТКАЧУК ЛАДА ВІКТОРІВНА

Допускається до захисту:
в. о. завідувача кафедри
кризової та клінічної психології
к. психол. наук, доцент
О. А. Соловей-Лагода
« ____ » _____ 2024 р.

**ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ОСІБ
ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ**

Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма «Реабілітаційна психологія в надзвичайних ситуаціях»
Кваліфікаційна (магістерська робота)

Науковий керівник:
Л. О. Матохнюк,
д-р психол. наук, професор,
професор кафедри загальної та соціальної психології

(підпис)

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Ткачук Л. В. Особливості міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку з різним рівнем агресивності. Спеціальність 053 «Психологія», Освітня програма «Реабілітаційна психологія в надзвичайних ситуаціях». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

Актуальність дослідження особливостей міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку з різним рівнем агресивності зумовлена важливістю цього періоду для формування соціальних навичок і особистісної ідентичності. Юнацький вік характеризується підвищеною емоційною чутливістю, яка може впливати на стиль спілкування та конфліктність у стосунках. Вивчення взаємозв'язку між рівнем агресивності та міжособистісними стосунками сприяє розробці ефективних психологічних інтервенцій для гармонізації спілкування. До основних факторів, які спричиняють агресію у осіб юнацького віку відносять як внутрішні фактори, такі як особистісні риси і емоційний стан, так і зовнішні, такі як соціальне середовище і вплив однолітків.

На основі аналізу результатів емпіричного дослідження міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку, нами було встановлено, що для управління власною агресією юнаки та юнки обирають наступні стратегії: вираження емоцій словесно, заняття фізичною активністю, утримання негативних емоцій у собі, відволікання себе на іншу діяльність як навчання або хобі.

Запровадження психокорекційної програми для зниження рівня агресивності у юнацькому колективі сприяло значному зниженню рівня агресії та ворожості, покращення міжособистісних стосунків та розвитку більш конструктивних типів ставлення до оточуючих.

Ключові слова: агресивність, агресивна поведінка, міжособистісні стосунки, юнацький вік.

Рис. 6. Бібліограф.: 62 найм.

Tkachuk L. V. Peculiarities of interpersonal relationships in youth with different levels of aggressiveness. Specialty 053 "Psychology", Educational program "Rehabilitation psychology in emergency situations". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The relevance of studying the features of interpersonal relationships in adolescents with different levels of aggressiveness is due to the importance of this period for the formation of social skills and personal identity. Adolescence is characterized by increased emotional sensitivity, which can affect the style of communication and conflict in relationships. Studying the relationship between the level of aggressiveness and interpersonal relationships contributes to the development of effective psychological interventions to harmonize communication. The main factors that cause aggression in adolescents include both internal factors, such as personality traits and emotional state, and external factors, such as the social environment and the influence of peers.

Based on the analysis of the results of an empirical study of interpersonal relationships in adolescents, we found that to manage their own aggression, boys and girls choose the following strategies: verbal expression of emotions, physical activity, keeping negative emotions in themselves, distracting themselves with other activities, such as studying or hobbies.

The implementation of a psychocorrectional program to reduce the level of aggressiveness in the youth group contributed to a significant reduction in the level of aggression and hostility, improved interpersonal relationships, and the development of more constructive types of attitudes towards others.

Keywords: aggressiveness, aggressive behavior, interpersonal relationships, youth.

Fig. 6. Bibliography: 62 items.

ЗМІСТ

Вступ.....	6
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ	12
1.1 Сучасні дослідження психології агресивної поведінки в юнацькому віці.....	12
1.2 Особливості міжособистісних стосунків, що сприяють розвитку агресивної поведінки.....	18
1.3 Вплив рівня агресії осіб юнацького віку на характер соціальних взаємин.....	20
Висновок до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ.....	28
2.1 Обґрунтування вибірки та етапів дослідження.....	28
2.2 Характеристика методів та психодіагностичних методик дослідження особливостей міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку.....	33
2.3 Аналіз результатів емпіричного дослідження міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку.....	39
Висновок до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3	
КОРЕКЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ.....	49

3.1 Психокорекційна програма агресивної поведінки у юнацькому колективі.....	49
3.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку.....	57
3.3 Математико - статистична обробка результатів дослідження міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку.....	61
3.4 Розробка рекомендацій для осіб юнацького віку щодо нормалізації міжособистісних стосунків та пониження рівня агресії.....	74
Висновок до розділу 3.....	76
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Агресія та стрес є складними психологічними явищами, які можуть бути спричинені різними факторами, і їх взаємозв'язок може бути багатограним. Нижче наведено кілька проблем, які виникали в світі та в Україні останніми роками. *По перше*, світ стикається з різними геополітичними конфліктами, що може призводити до стресу у націй та індивідів. Наприклад, напруженість між країнами, військові дії, тероризм тощо. *По друге*, пандемія коронавірусу значно вплинула на загальний рівень стресу та агресії в суспільстві через обмеження, економічний спад, втрату роботи, страх за здоров'я тощо. *По третє*, економічна нестабільність, безробіття та фінансові проблеми можуть призвести до стресу та агресивної поведінки в індивідів. *По четверте*, напруження у міжособистісних відносинах, конфлікти в сім'ї, школі, на роботі чи в інших сферах можуть спричинити стрес та агресію. *По п'яте*, забруднення довкілля, природні катастрофи та зміни клімату можуть мати негативний вплив на психічне здоров'я людей та збільшувати рівень стресу.

Щодо впливу стресу на агресивну поведінку у юнаків та юнок, деякі дослідження показують, що великий рівень стресу може призводити до збільшення рівня агресії. Юнаки і юнки, які зазнають стресу, можуть проявляти агресивну поведінку у відповідь на нього як один із способів вирішення проблем. Така реакція може бути викликана відчуттям безпорадності, роздратування, тривоги та інших негативних емоцій, пов'язаних із стресом.

Проблема агресії викликає зацікавлення у психологів останні десятиліття через рівень її зростання, а разом з тим, і зростання рівня насилля у світі. У даний час агресію розглядають як поведінку, що є протиріччям позитивній сутності людини, або, з іншого боку, вона розглядається як інстинкт, котрий разом із іншими інстинктами слугує для збереження життя людини. У межах еволюційно – генетичного підходу феномен агресії стає умовою життєздатності та можливості до адаптації індивіда.

Під час становлення особистості її поведінка соціалізується. Тому у науковців все більше зростає зацікавленість у проблемі прояву агресії та агресивності у осіб юнацького віку у повсякденному житті, адже зростає рівень цинізму, жорстокості та ворожості у підростаючого покоління. Під час дорослішання змінюється рівень впливу та прояву соціальних і біологічних факторів, які впливають на формування та прояв поведінки особистості.

Вивчення особливостей міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку з різним рівнем агресивності є надзвичайно актуальним. Юнацький вік є критичним періодом для соціальної адаптації та формування міжособистісних відносин (E.Erikson, U.Bronfenbrenner, J.Piaget). Розуміння особливостей міжособистісних відносин може допомогти в ідентифікації факторів, що сприяють конфліктам між молодими людьми з різним рівнем агресивності, та розробці програм попередження конфліктів (K.Thomas, M.Deutsch, M.Розенберг). Розуміння, як агресивність впливає на якість та стабільність міжособистісних відносин, може допомогти в розробці ефективних інтервенцій для підтримки ментального благополуччя молодих людей (A.Bandura, J.Gottman, M.Straus, R.Diekstra, C.Anderson). Розуміння динаміки цих відносин допомагає розвивати спільні стратегії для підтримки позитивних та здорових взаємин серед молоді (T.Gordon, M.Rosenberg, H.Gardner, D.Goleman).

Основні відмінності між неагресивними та агресивними юнаками і юнками проявляються не в обранні ними альтернатив агресивного характеру, а у незнанні конструктивних рішень як можливості вирішення проблеми.

Проблеми з агресією у юнаків і юнок можуть мати значний вплив на різні аспекти їхнього життя та довкілля. Ось деякі наслідки, які можуть виникнути внаслідок проблем з агресією у цьому віці: фізичні травми, соціальна відстороненість, проблеми в навчанні, погіршення здоров'я, конфлікти з законом, зниження самооцінки та самоповаги, віддалення від батьків та інших дорослих осіб, негативний вплив на майбутнє.

Вікові особливості мають велике значення при розумінні проблем агресивної поведінки у юнацькому періоді. Ось кілька аспектів, які слід враховувати:

1. Соціальна адаптація та соціальні відносини, адже проблеми з агресією можуть впливати на здатність юнаків і юнок до побудови та збереження позитивних відносин.

2. Емоційна та психологічна стійкість, адже у юнацькому віці мозок знаходиться у процесі активного розвитку, який торкається кількох ключових структур, а саме: префронтальної кори, лімбічної системи, стовбуру мозку, процесу мієлінізації, синаптичної еластичності. Тому юнаки можуть мати складнощі з емоційною та психологічною саморегуляцією.

3. Представлення в соціумі, коли проблеми з агресією можуть впливати на спосіб, яким юнаки і юнки взаємодіють з оточуючими та сприймають себе.

4. Фізіологічні зміни, а саме: завершення росту скелету, остаточне формування пропорцій тіла, досягнення гормонального балансу, серце досягає свого остаточного розміру і функціональної здатності, підвищується ефективність серцево-судинної системи, легені досягають свого остаточного обсягу і функціональних можливостей. Невдача в саморегуляції агресивної поведінки може свідчити про дезадаптацію або інші проблеми.

Розуміння цих вікових особливостей є важливим для розробки ефективних стратегій попередження та управління проблемами з агресією у юнаків і юнок. Підходи до роботи з агресивною поведінкою мають бути адаптовані до специфіки юнацького віку та враховувати його особливості.

У процесі соціалізації юнаки навчаються ефективно регулювати свої агресивні імпульси, що дозволяє їм краще адаптуватися до вимог суспільства. У цьому контексті наша робота спрямована на дослідження психологічних проявів цього процесу у осіб юнацького віку, зокрема, на аналіз того, як вони пристосовуються до умов сучасного життя.

Вагомий внесок у вивчення теми агресії в сучасній науці здійснили: S.Freud (досліджував психологічні аспекти агресії та її роль у внутрішніх конфліктах особистості); A.Bandura (теорія соціального навчання та вплив моделювання на розвиток агресивної поведінки); J.Dollard та N.Miller (розробили теорію навчання агресії, яка підкреслювала важливість виконання обертальних вчинків для зменшення агресивних побажань); R.Tremblay (дослідження фокусувалися на розвитку агресивної поведінки у дітей та підлітків та її впливі на міжособистісні відносини); K.Dodge (досліджував роль агресивної поведінки у юнацькому віці та її вплив на соціальні відносини); D.Espelage (дослідження зосереджувалися на агресивній поведінці серед підлітків та її впливі на міжособистісні стосунки та соціальну адаптацію); J.Allen (досліджував міжособистісні відносини у підлітковому віці та їх вплив на психологічний розвиток); N.Way (дослідження фокусувалися на дружбі та інших міжособистісних відносинах серед підлітків та їх впливі на психологічне благополуччя); D.Schwartz (досліджував взаємозв'язок агресивної поведінки та конфліктів у міжособистісних відносинах юнаків); B.Bushman (досліджував вплив агресивної поведінки на соціальні відносини та психологічне благополуччя у підлітків та юнаків).

Мета дослідження – дослідити особливості міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку з різним рівнем агресивності; знизити рівень агресивності та покращити міжособистісні стосунки у осіб юнацького віку.

Об'єкт дослідження - міжособистісні стосунки осіб юнацького віку.

Предмет дослідження – виявити особливості міжособистісних стосунків осіб юнацького віку з різним рівнем агресивності.

Гіпотеза: рівень агресії осіб юнацького віку впливає на характер їхніх стосунків з оточенням; особи юнацького віку, що мають високий рівень агресивності, менш задоволені міжособистісними стосунками, аніж ті, які мають середній та низький рівень агресивності, тобто, із зростанням рівня агресії стосунки погіршуються.

На основі гіпотез, мети, об'єкту і предмету були сформульовані наступні **завдання** дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз підходів до визначення поняття міжособистісні стосунки та їх класифікації, а також впливу рівня агресії на характер стосунків.

2. Здійснити емпіричне дослідження та сформулювати висновки щодо показників і форм агресії, особистісної агресивності і конфліктності у осіб юнацького віку.

3. Здійснити емпіричне дослідження та сформулювати висновки щодо переважаючих типів міжособистісних стосунків в юнацькому віці.

4. Розробити корекційну програму для зниження рівня агресивності серед осіб юнацького віку.

Методи дослідження. В якості основних методів використовувались теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, опрацювання підходів до проблеми агресії; емпіричні – проведення діагностики показників і форм агресії за методикою А.Басса й А.Даркі, опитувальник міжособистісних відносин В.Шутца (OMB), методика діагностики міжособистісних стосунків Т.Лірі, авторська анкета на дослідження впливу агресії на міжособистісні стосунки; математико-статистичні - перевірка вірогідності отриманих даних за t -критерієм Стьюдента.

Наукова новизна дослідження полягає у тому що: **вперше** проведено комплексний аналіз впливу рівня агресивності на міжособистісні стосунки осіб юнацького віку, що дозволило детально описати специфіку взаємозв'язку між агресією та задоволенням від міжособистісних стосунків у цій віковій групі; **уточнено** поняття агресивності у контексті міжособистісної взаємодії серед осіб юнацького віку, зокрема, встановлено відмінності у формах агресії, що мають різний вплив на якість стосунків; **подальшого розвитку** набули підходи до зменшення агресивності, які сприятимуть гармонізації стосунків у групі юнацтва та підвищенню задоволеності стосунками.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом публікацій основних положень, висновків та результатів дослідження. Ткачук Л. В. Психологічні особливості проявів агресивності в юнацькому віці. Актуальні проблеми сучасної психології у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, нові концепції та перспективи: Матеріали I Всеукр. студент. наук. – практ. конф., 16 – 17 травня 2024 р. / Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 302-305 [45]. Ткачук Л. В. Агресивність як чинник формування міжособистісних стосунків у юнаків. Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 листопада 2024 р. / За ред. проф. В.А. Оверчук. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024 [43]. Ткачук Л. В., Матохнюк Л. О. Особливості міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку з різним рівнем агресивності. «Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»: журнал. 2024. Вип. №11 (45) 2024, м. Київ. С. 1651-1660 [46].

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних посилань з 62 найменувань, додатків. Загальний обсяг роботи 113 сторінок, містить 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ

1.1 Сучасні дослідження психології агресивної поведінки в юнацькому віці

Актуальні дослідження психології агресивної поведінки в юнаків і юнок орієнтовані на розуміння причин, впливу та можливих шляхів попередження цього явища. Дослідники ретельно вивчають фактори, що призводять до виникнення агресії серед осіб юнацького віку, такі як сімейні відносини, оточуюче середовище, вплив однолітків, економічні умови та інші [31].

Науковці також аналізують соціальні та культурні аспекти агресивної поведінки серед молоді, зокрема, вплив засобів масової інформації, соціальних мереж та інших медіа на формування відносин між молоддю.

Зокрема, одним з перших звернув увагу на формування агресивної поведінки в соціумі А. Бандура - видатний американський психолог, відомий своїми дослідженнями в галузі соціального навчання та агресії. Одним з його ключових внесків у розуміння агресивної поведінки в юнацькому віці є теорія соціального навчання [4]. Згідно з цією теорією, люди навчаються агресивному способу поведінки через спостереження та наслідування моделей, а також через взаємодію з навколишнім середовищем. Бандура вважав, що навчання агресивної поведінки відбувається через чотири основні процеси:

1. Увага. Щоб навчитися агресивній поведінці, людина повинна спочатку спрямувати увагу на модель, яка проявляє таку поведінку. Наприклад, дитина може бути уважною до агресивних дій свого однолітка на подвір'ї.

2. Пам'ять. Після уваги необхідно засвоїти або запам'ятати агресивні дії. Це може відбуватися через спостереження імітації чи демонстрації агресивних дій.

3. Передача. Після того, як агресивна поведінка засвоєна, людина повинна бути здатна відтворити її відповідно до контексту. Це означає, що вона повинна бути здатна передати навичку агресивної поведінки зі спостереження на реальну ситуацію.

4. Підсилення. У разі успішної агресивної поведінки, наприклад, якщо вона призводить до отримання бажаного результату або позитивного підсилення, ймовірність її повторення в майбутньому збільшується.

За допомогою цих механізмів та процесів, Бандура показав, що агресивна поведінка в юнацькому віці може бути навченою та засвоєною через взаємодію з оточуючим середовищем [3].

Також привертають увагу дослідження канадського науковця Р. Тремблея, який спеціалізується на дослідженнях агресивної поведінки у дітей та підлітків. Він працює в галузі кримінальної соціології та психіатрії, зосереджуючись на розумінні факторів, які впливають на ризик розвитку агресії у юнацькому віці [35].

Дослідження Р. Тремблея та його колег дозволили виявити декілька ключових факторів, які пов'язані з агресивною поведінкою у юнацькому віці:

1. Соціальне середовище. Він вивчав вплив сімейного та шкільного середовища на поведінку юнаків і юнок. Наприклад, дослідження показали, що сімейне насильство та негативні стосунки в сім'ї можуть сприяти розвитку агресивної поведінки у осіб юнацького віку.

2. Фізіологічні фактори. Тремблей також досліджував роль гормонів та нейробіологічних механізмів у розвитку агресивної поведінки. Наприклад, високий рівень тестостерону може бути пов'язаний з більшою схильністю до агресії.

3. Соціальні взаємодії. Іншим важливим аспектом є взаємодія з ровесниками та соціальна ізоляція. Наприклад, юнаки і юнки, які відчуються відкинутими або виключеними з групи, можуть шукати визнання через агресивну поведінку [37].

4. Культурні чинники. Також важливо враховувати культурні впливи на сприйняття та толерантність до агресивної поведінки. Деякі соціокультурні контексти можуть стимулювати або пригнічувати вияви агресії серед молоді.

Вивчення цих факторів допомагає зрозуміти більш глибокі причини агресивної поведінки у юнацькому віці та сприяє розробці ефективних стратегій попередження та управління агресією у цієї категорії осіб.

Д. Фаррінгтон - відомий британський науковець, який присвятив свою кар'єру вивченню проблем агресивної поведінки та її впливу на молодь. Одним з його ключових досліджень є проект «Кембриджська програма злочинності», що став одним із найбільших та найбільш авторитетних досліджень агресивної поведінки в дитинстві та юнацькому віці [28].

Д. Фаррінгтон і його колеги виявили кілька ключових факторів, які пов'язані з агресивною поведінкою у юнацькому віці:

1. Соціальні взаємодії. Він досліджував роль родинних та шкільних взаємодій у формуванні поведінкових та емоційних реакцій юнаків та юнок. Наприклад, негативні стосунки з батьками чи однолітками можуть сприяти розвитку агресивної поведінки.

2. Емоційний контекст. Д. Фаррінгтон досліджував вплив емоційного благополуччя та стресових ситуацій на рівень агресії серед молоді. Виявлено, що відсутність позитивних емоцій та негативні досвіди можуть призвести до збільшення агресивної поведінки.

3. Фактори середовища. Важливим аспектом є вплив соціального, економічного та культурного середовища на ризик агресивної поведінки. Наприклад, неблагополучні райони чи сімейні дисфункції можуть збільшити вірогідність агресивного поведінки серед молоді.

4. Превенція та інтервенція. Д. Фаррінгтон також досліджував ефективність програм попередження та управління агресією серед молоді. Виявлено, що певні педагогічні та соціальні інтервенції можуть бути успішними у зменшенні ризику агресивної поведінки.

Розуміння агресивної поведінки в юнацькому віці за дослідженнями Д. Фаррінгтона дозволяє розробляти більш ефективні стратегії попередження та управління агресією серед молоді, що сприяє створенню безпечніших та більш гармонійних соціальних середовищ.

В. Кросс - американський психолог, який спеціалізується на дослідженні агресивної поведінки в різних вікових категоріях, включаючи юнацтво. Він вивчає фактори, які спричиняють агресію у осіб юнацького віку, та шукає шляхи попередження цього явища [25].

Дослідження В. Кросса включають аналіз різних аспектів агресивної поведінки, таких як її причини, типи, наслідки та шляхи подолання. Він може досліджувати взаємодію між різними чинниками, такими як генетика, соціальне середовище, виховання та інші, і їх вплив на розвиток агресивної поведінки в юнацькому віці.

Одним із підходів, які може застосовувати В. Кросс, є вивчення взаємозв'язку між агресивними уявленнями, емоціями та вчинками у молоді [4]. Він може також досліджувати ефективність різних програм або інтервенцій для зменшення агресивної поведінки серед юнацтва.

Узагальнюючи, дослідження В. Кросса допомагають краще зрозуміти причини та механізми розвитку агресивної поведінки у юнацькому віці та розробити ефективні методи її попередження та лікування.

Оскільки сучасні дослідження агресивної поведінки у юнаків та юнок на міжнародному рівні забезпечують глибоке розуміння цієї проблеми, важливо також звернути увагу на внесок вітчизняних психологів. Вітчизняні дослідження доповнюють ці знання, враховуючи специфічні культурні та соціальні контексти, що суттєво впливають на формування і прояв агресії в юнацькому віці.

Дослідження О. Бондар зосереджені на розумінні агресивної поведінки в юнацькому віці та її впливі на міжособистісні стосунки. Вона досліджує різні аспекти агресії, включаючи її причини, форми та наслідки [2]. О. Бондар аналізує

також вплив соціальних, психологічних та культурних чинників на формування агресивної поведінки серед молоді.

Одним із ключових аспектів роботи О. Бондар є пошук шляхів превентивної дії та розвитку стратегій попередження агресивної поведінки серед молоді. Вона розглядає різні методи психосоціальної підтримки та втручання, спрямованих на зниження агресивності та покращення міжособистісних стосунків серед молоді.

А. Ковальов - український психолог, який активно досліджує соціальну та психологічну адаптацію юнаків та молоді, зокрема агресивну поведінку у юнацькому віці [11].

Його дослідження виявили ряд важливих висновків і підтвердили деякі гіпотези:

1. Вплив середовища. А. Ковальов підтверджує, що навколишнє середовище, зокрема сім'я, школа, та вплив ровесників, відіграють ключову роль у формуванні агресивної поведінки у юнацтва.

2. Психологічні механізми. Його дослідження показали, що агресивна поведінка у юнацтва може бути пов'язана з різними психологічними механізмами, включаючи відчуття неприйнятності, низьку самооцінку та неефективні стратегії впорядкування з конфліктами.

3. Превентивні заходи. Ковальов рекомендує розробку та впровадження превентивних програм та заходів, спрямованих на запобігання агресивній поведінці серед молоді. Він акцентує на важливості розвитку соціальних та емоційних компетенцій, а також залучення спеціалістів для роботи з агресивною поведінкою.

4. Ефективність інтервенційних програм. Його дослідження вказують на те, що інтервенційні програми, спрямовані на попередження агресивної поведінки та розвиток позитивних соціальних навичок, можуть бути ефективними у зниженні рівня агресії серед молоді [24].

Дослідження юнацької агресивної поведінки виявили декілька ключових фактів:

1. Соціальне середовище. Один із важливих факторів, які впливають на агресивну поведінку у юнацькому віці, - це соціальне середовище, включаючи сім'ю, школу та оточення ровесників.

2. Фактори виховання. Дослідження показали, що стиль виховання батьків може впливати на рівень агресивної поведінки у молоді [40].

3. Соціальні навички. Недостатня розвиненість соціальних навичок, таких як вміння вирішувати конфлікти або спілкуватися ефективно, може призвести до проявів агресії серед молоді.

4. Емоційний стан. Емоційний стан молодої людини може впливати на її схильність до агресивної поведінки. Наприклад, стрес або депресія можуть сприяти зростанню агресивності.

5. Соціальні умови. Економічний статус сім'ї, доступ до освіти та можливості для самореалізації також можуть впливати на рівень агресивної поведінки у молоді [7].

Ці факти підкреслюють важливість комплексного підходу до розуміння та вирішення проблеми агресивної поведінки серед молоді.

Багато авторів підкреслюють, що формування агресивної поведінки у юнацтва зумовлене як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. З одного боку, внутрішні фактори, такі як генетичні схильності та психологічні особливості, відіграють важливу роль. Однак з огляду на те, що фізіологічне формування організму вже практично завершується, все більша увага зосереджується на зовнішніх чинниках. Соціальні умови, середовище, вплив однолітків і медіа все більше визначають прояви агресії у юнаків і юнок. Цей зсув акценту від внутрішніх до зовнішніх факторів відображає важливість врахування соціокультурного контексту у дослідженнях агресивної поведінки.

1.2 Особливості міжособистісних стосунків, що сприяють розвитку агресивної поведінки

Е. Берн, психіатр і творець теорії транзактного аналізу, описував міжособистісні стосунки як спосіб взаємодії між людьми, що базується на обміні поведінкою, емоціями та комунікацією [12].

Однак агресія, яка є значущим аспектом цього обміну, може заважати юнакам будувати міжособистісні стосунки з кількох причин:

1) Втрата довіри. Юнаки і юнки, які виявляють агресивну поведінку, можуть втрачати довіру своїх ровесників та інших людей. Це може перешкоджати їм у встановленні та підтримці стабільних взаємин.

2) Страх та відкидання. Інші люди можуть уникати взаємодії з агресивними юнаками і юнками через страх або відчуття небезпеки. Це може призвести до відчуття відкидання та соціальної ізоляції.

3) Негативний вплив на комунікацію. Агресивна поведінка може перешкоджати встановленню здорових міжособистісних стосунків через недоліки в комунікації. Агресивні реакції можуть викликати конфлікти та розміжування у стосунках [6].

4) Порушення співпраці та співробітництва. Агресивна поведінка може перешкоджати здатності юнацтва до співпраці та співробітництва з іншими людьми. Це може призвести до втрати можливостей для вирішення проблем та досягнення цілей у спільних проєктах або діяльностях [23].

5) Погіршення самопочуття та самооцінки. Агресивна поведінка може призводити до відчуття провини, вини та невпевненості у собі, що ускладнює здатність юнацтва до побудови та підтримки міжособистісних стосунків [8].

Загалом, агресія може впливати на здатність юнаків і юнок до встановлення та підтримки здорових та позитивних взаємин з іншими людьми, що може перешкоджати їхньому соціальному та емоційному розвитку. Дослідники агресивної поведінки серед молоді відмічають також і вплив агресії на характер їхніх міжособистісних взаємин.

Так дослідження А. Бандури є ключовими у розумінні впливу міжособистісних стосунків на розвиток агресивної поведінки. Він провів серію експериментів, які засвідчили, що діти можуть навчитися агресивній поведінці, спостерігаючи за агресивними моделями у своєму оточенні [9]. Його дослідження дали поштовх для розвитку теорії соціального навчання.

У своїх експериментах Бандура використовував термін «моделювання», щоб описати процес, за яким діти наслідували поведінку інших, яку вони спостерігали. Він довів, що позитивне або негативне підкріплення після агресивної поведінки може вплинути на її поширення. Наприклад, якщо агресивна поведінка дитини призводила до отримання негативного наслідку, ймовірність повторення цієї поведінки зменшувалася [12].

Таким чином, дослідження Бандури підкреслили важливість соціального оточення та позитивного моделювання у формуванні агресивної поведінки у дітей та юнацтва. Ці висновки підкреслюють значення створення позитивного соціального середовища для запобігання розвитку агресії та сприяння формуванню позитивних міжособистісних стосунків.

Дослідження Р. Тремблея показали, що негативні міжособистісні взаємини, такі як конфлікти в сім'ї або насильство серед ровесників, можуть стимулювати розвиток агресивної поведінки у осіб юнацького віку [22]. Тремблей також вказував на важливість родинного середовища та соціальної підтримки у запобіганні агресивної поведінки.

Д. Фаррінгтон у своїх дослідженнях зосереджувався на вивченні різних аспектів взаємин між особами юнацького віку та їхнім оточенням, таких як сімейне середовище, шкільна атмосфера та взаємодія з ровесниками [14].

Фаррінгтон виявив, що негативні міжособистісні стосунки, такі як конфлікти в сім'ї, насильство серед ровесників або в школі, можуть значно збільшувати ризик розвитку агресивної поведінки у молоді. Також він показав, що важливим фактором у запобіганні агресивної поведінки є підтримка та позитивні взаємини в сім'ї та шкільному середовищі.

Разом з тим, і самі міжособистісні стосунки можуть мати значний вплив на розвиток агресивної поведінки у людей, особливо у молодому віці [17]. Ось деякі особливості міжособистісних стосунків, які можуть сприяти розвитку агресивної поведінки:

1. Негативність у взаємодії. Середовище, де переважають ворожнеча, конфлікти та ворожість, може сприяти розвитку агресивної поведінки. Негативні взаємодії можуть посилювати напругу та провокувати конфлікти.

2. Непослідовність виховання. Коли немає чітких правил та меж, що регулюють поведінку, це може призвести до збитку відчуття контролю, що, в свою чергу, може викликати агресивну реакцію у відповідь на стресові ситуації.

3. Брак підтримки та емпатії. Відсутність підтримки та розуміння від рідних, друзів або оточуючих може призвести до почуття відкинутості та самотності, що в свою чергу може сприяти агресивній поведінці.

4. Несправедливість та дискримінація. Особисті або системні форми несправедливості та дискримінації можуть породжувати гнів та обурення, що може виявитися у формі агресивної реакції.

5. Відсутність навичок управління емоціями. Люди, які не вміють виражати свої емоції адекватно та конструктивно, можуть виявляти агресивну поведінку як засіб вираження свого гніву, роздратування чи обурення.

Ці особливості можуть бути важливими для розуміння та ефективного управління агресивною поведінкою у молоді [26]. Важливо створити сприятливе середовище для розвитку здорових міжособистісних відносин, сприяючи емпатії, розумінню та підтримці.

1.3 Вплив рівня агресії осіб юнацького віку на характер соціальних взаємин

Е. Еріксон розвинув теорію психосоціального розвитку, в якій вказував на важливість соціальних взаємин для розвитку особистості [35]. Згідно з його

теорією, характер соціальних взаємин включає в себе взаємодію особистості з оточуючим середовищем та іншими людьми протягом усього життя.

Представник діяльнісного підходу О. М. Леонт'єв у своїй теорії розвитку особистості виокремлює такі підвиди соціальних взаємин:

1. Інтерперсональні взаємини - це взаємодія між окремими особистостями, коли кожна з них виступає як самостійний суб'єкт.
2. Міжгрупові взаємини - це взаємодія між різними групами людей, яка може бути як позитивною, так і негативною. Вони включають у себе конфлікти, співпрацю, конкуренцію тощо.
3. Взаємини з оточуючим середовищем - це взаємодія людини з фізичним та соціальним оточенням, таким як природа, технічні засоби, культурні норми, правила тощо.
4. Внутрішньогрупові взаємини - це взаємодія між окремими членами однієї групи, яка включає у себе взаємодопомогу, конфлікти, конкуренцію, співпрацю тощо [21].

Вплив рівня агресивності осіб юнацького віку на характер соціальних взаємин досліджував Р. Лазарус. Даний вплив може бути визначений різними факторами, серед яких [47]:

1. Внутрішні фактори. Це включає особисті властивості та характеристики, такі як темперамент, стиль спілкування, рівень самопізнання та контролю агресії, емоційна стійкість та здатність до співпереживання.
2. Зовнішні фактори. Серед них можна виділити вплив оточення (сім'ї, школи, суспільства), соціокультурні чинники, зокрема популярність агресивної поведінки у середовищі, умови виховання та навчання, а також наявність моделей поведінки, що підтримують або пригнічують агресивну поведінку [15].
3. Взаємодія між внутрішніми та зовнішніми факторами. Інтеракція особистісних особливостей та соціального середовища може визначати, як агресивність виявляється в соціальних взаємин і як вона сприймається навколишніми. М. Хойт досліджував соціальні наслідки агресивної поведінки у

юнацькому віці та її вплив на міжособистісні стосунки [20]. Він виявив, що агресивна поведінка може мати наступні наслідки:

1. Відштовхування оточуючих, адже агресивна поведінка може призвести до відчуження від однолітків та інших членів спільноти. Внаслідок цього може зменшитися соціальна підтримка та позитивні стосунки.

2. Порушення міжособистісних зв'язків, адже агресивність може призвести до конфліктів та розбіжностей у стосунках з іншими людьми, що може вплинути на якість і стабільність соціальних взаємин.

3. Відмова від співпраці, тому що юнацька агресія може призвести до відмови інших осіб співпрацювати або взаємодіяти з агресивними особами, що може обмежити їх можливості та досягнення.

4. Посилення відчуття відчуження та самоізоляції, адже агресивна поведінка може викликати відчуття відчуження та самоізоляції, особливо якщо інші особи уникатимуть контакту через страх або неприйняття агресивної особи [19].

М. Хойт робить акцент на тому, що агресивна поведінка не лише шкодить самій особі, яка її проявляє, але й може суттєво впливати на її соціальне оточення та взаємини з іншими людьми.

Р. Тремблеї досліджував наслідки агресивної поведінки у юнацькому віці та її вплив на міжособистісні стосунки [49]. Деякі з цих наслідків включають:

1. Порушення соціальних зв'язків, адже агресивна поведінка може призвести до конфліктів та розбіжностей у стосунках з ровесниками та іншими членами спільноти. Це може призвести до відштовхування від групи та втрати підтримки з боку однолітків.

2. Зниження рівня довіри, коли особи юнацького віку, які часто проявляють агресивну поведінку, можуть мати складнощі в будівництві довіри та позитивних стосунків з іншими. Це може призвести до ізоляції та відчуття відчуження від оточуючих.

3. Загроза безпеці, адже агресивна поведінка може створювати загрозу безпеці для інших осіб, що може призвести до фізичних та емоційних травм. Це може вплинути на сприйняття юнака в спільноті та його стосунки з іншими.

4. Погіршення психічного здоров'я, тому що агресивна поведінка може призвести до стресу та погіршення психічного здоров'я як самої особи, що її проявляє, так і її оточення. Це може вплинути на загальний стан психіки та емоційний комфорт у взаємодії з іншими людьми.

5. Порушення навчання та розвитку, адже агресивна поведінка може впливати на успішність навчання та розвиток юнацтва, оскільки вона може відволікати від навчання та викликати проблеми у спілкуванні з вчителями та однолітками.

Р. Тремблеї підкреслює, що наслідки агресивної поведінки у юнацькому віці можуть бути серйозними та варіювати в залежності від контексту та індивідуальних особливостей кожної ситуації.

Д. Фаррінгтон провів значну кількість досліджень з агресивною поведінкою у юнацькому віці та її впливом на міжособистісні стосунки [18]. Основні наслідки агресивної поведінки у юнацькому віці та її вплив на міжособистісні стосунки, які Д. Фаррінгтон виявив, включають:

1. Зниження якості стосунків. Агресивна поведінка може призвести до втрати довіри та збурень у стосунках з рідними, друзями та іншими особами в оточенні. Це може призвести до відчуття відчуження та відсторонення від соціальних груп.

2. Емоційне виснаження. Для агресивних осіб може бути характерною висока рівень стресу та емоційне виснаження внаслідок конфліктів та суперечок з іншими людьми.

3. Посилення конфліктів. Агресивна поведінка може підштовхувати інших до відповіді агресією, що призводить до ескалації конфлікту та погіршення міжособистісних стосунків.

4. Порухення соціального статусу. Учасники агресивних взаємодій можуть зазнавати втрати соціального статусу в групі ровесників або інші соціальні наслідки, що впливають на їхню позицію в соціальній ієрархії.

5. Відсутність підтримки та допомоги. Особи з агресивною поведінкою можуть зазнавати відсутності підтримки та допомоги від інших осіб, що може ускладнити їхню адаптацію та психологічний стан.

А. Бандура досліджував вплив агресивної поведінки у юнацькому віці на міжособистісні стосунки та соціальне оточення. Його теорія соціального навчання підкреслює важливість спостереження, наслідування та підсилення у формуванні поведінки [4].

Наслідки агресивної поведінки за теорією Бандури можуть бути такі:

1. Моделювання поведінки. Молодь, яка спостерігає агресивну поведінку у своєму оточенні, може наслідувати цю поведінку, вірячи, що вона прийнятна або ефективна в розв'язанні конфліктів.

2. Посилення поведінки. Якщо агресивна поведінка призводить до позитивних результатів, таких як досягнення мети або отримання уваги, вона може бути підсиленою, що призводить до подальшого прояву агресії.

3. Соціальне відкидання. Молодь, яка часто виявляє агресивну поведінку, може стикатися з відмовою чи відкиданням у міжособистісних стосунках, що може призвести до відчуття відокремлення та неприйняття.

4. Порухення соціальної адаптації. Агресивна поведінка може перешкоджати успішній адаптації у соціальному середовищі та викликати конфлікти в міжособистісних стосунках.

Бандура довів, що агресивна поведінка у юнацькому віці може мати серйозні наслідки для міжособистісних стосунків та соціального функціонування особистості.

Рівень агресивності у юнацькому періоді може впливати на характер соціальних взаємин у різних аспектах [50]. Розглянемо це з погляду різних видів агресивності:

1. Фізична агресія. Юнаки і юнки з високим рівнем фізичної агресії можуть мати тенденцію до конфліктів та насильства у міжособистісних взаємодіях. Наприклад, така особа може шукати фізичну потилицю або брати участь у бійках серед однолітків.

2. Вербальна агресія. Юнаки і юнки з високим рівнем вербальної агресії можуть проявляти агресивне мовлення, образи та зневажливі коментарі у спілкуванні з іншими. Наприклад, вони можуть використовувати погрози або образи, щоб вирішити конфліктні ситуації.

3. Пасивна агресія. Юнаки та юнки з пасивною агресією можуть проявляти свою агресію через пасивне ухилення від конфліктів або залишення проблем без вирішення. Наприклад, вони можуть відмовитися від участі у спільних заходах або уникати спілкування з іншими.

4. Поглиблення відчуття власної вразливості. Юнаки і юнки з високим рівнем агресії можуть мати тенденцію до відчуття власної вразливості та низької самооцінки. Це може призвести до уникання соціальних взаємодій або взаємодій з іншими, оскільки вони бояться бути вразливими перед іншими.

Рівень агресивності у юнака може мати значний вплив на характер його соціальних взаємин. Ось деякі можливі впливи:

1. Відштовхування від товаришів. Юнаки і юнки з високим рівнем агресивності можуть бути менш привабливими для інших, що може призвести до відштовхування та відчуження у соціальних групах [51].

2. Конфлікти. Високий рівень агресивності може призводити до конфліктів та суперечок з іншими. Це може впливати на стосунки з ровесниками та авторитетами [52].

3. Насильство. Юнаки і юнки з високим рівнем агресивності можуть частіше виявляти насильницьку поведінку, що може відображатися на їхніх соціальних взаємодіях та відносинах з іншими.

4. Страх. Інші можуть уникати стосунків з агресивними особами через страх перед можливими конфліктами або насильством, що може призвести до соціальної ізоляції.

5. Негативна реакція. Інші можуть реагувати негативно на агресивну поведінку, що може погіршувати стосунки та спричиняти конфлікти [1].

У психологічній практиці важливо розуміти, як рівень агресивності впливає на соціальні взаємини юнаків і юнок, щоб розробляти ефективні стратегії взаємодії та підтримки для їхнього психосоціального розвитку. Е. Еріксон підкреслює, що агресивна поведінка у юнацтва може ускладнювати формування ідентичності та самоповаги, що веде до проблем у міжособистісних стосунках і соціальній інтеграції. О. Леонтьєв зазначає, що агресивність може виникати через невідповідність між особистісними цілями і соціальними умовами, що спричинює конфлікти та ускладнює соціальну адаптацію. Р. Лазарус акцентує на тому, що агресивна поведінка є результатом стресу і когнітивного оцінювання ситуацій, що може впливати на здатність юнаків і юнок ефективно взаємодіяти і підтримувати здорові стосунки. М. Хойт досліджує, як соціальні умови і вплив однолітків можуть сприяти агресивності, що, в свою чергу, веде до порушення соціальних взаємин і проблем у груповій динаміці. Р. Трембле вказує на те, що ранні прояви агресії можуть мати довготривалі наслідки для соціальних взаємин, погіршуючи стосунки з однолітками і дорослими. Д. Фаррінгтон розглядає агресивність як фактор ризику для розвитку злочинної поведінки і соціальних проблем, що негативно впливають на соціальні взаємини. А. Бандура демонструє, що агресивна поведінка може бути результатом соціального навчання і моделювання, що поширює агресію серед однолітків і ускладнює здорові міжособистісні стосунки.

Висновок до розділу 1

На основі аналізу наукової літератури було встановлено, що агресивна поведінка в юнацькому віці це складне і багатогранне явище, яке суттєво впливає на соціальні стосунки молоді.

До основних факторів, які спричиняють агресію у осіб юнацького віку відносять як внутрішні фактори, такі як особистісні риси і емоційний стан, так і зовнішні, такі як соціальне середовище і вплив однолітків. Внутрішні конфлікти, незадоволеність власною ідентичністю або низька самооцінка, модель поведінки у сім'ї або зниження соціальної підтримки, конфлікти між особистими цілями і соціальними вимогами – дані фактори можуть стати рушійними при формуванні агресивної поведінки серед сучасної молоді.

Особливостями міжособистісних стосунків, що сприяють розвитку агресивної поведінки є відсутність емпатії, коли особи з високим рівнем агресивності часто проявляють не здатність сприймати почуття інших людей; негативні впливи оточуючого середовища, особливо сімейні та соціальні чинники, що може значно впливати на рівень агресивності особистості та її спроможність у взаємодії з іншими; психологічні травми та стресові ситуації.

Рівень агресії осіб юнацького віку впливає на характер соціальних взаємин, а саме юнаки і юнки, які проявляють агресію, можуть виявитися ізольованими від соціальної групи через відштовхування однолітків і проблеми з налагодженням здорових міжособистісних зв'язків. Постійна агресивна поведінка може негативно вплинути на психосоціальний розвиток юнацтва, обмежуючи його можливості для соціалізації і успішного інтегрування в соціум.

Таким чином, агресія у юнацькому віці є важливим аспектом, який потребує уваги, оскільки вона може значно вплинути на стосунки юнаків і юнок і їх загальний психосоціальний розвиток. Розуміння природи агресії і її впливу на соціальні стосунки допомагає розробити ефективні стратегії для підтримки і допомоги молоді в подоланні цих викликів.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ

2.1 Обґрунтування вибірки та етапів дослідження

Метою емпіричного дослідження було вивчення особливостей впливу рівня агресивної поведінки на тип міжособистісних стосунків. Для досягнення цієї мети були визначені та реалізовані наступні завдання:

1. Вибір відповідних методик для дослідження;
2. Психодіагностика рівня агресії у студентів;
3. Психологічна діагностика міжособистісних стосунків;
4. Обробка та інтерпретація отриманих даних;
5. Аналіз результатів за допомогою математичних методів;
6. Формулювання висновків на основі результатів дослідження.

Дослідження проводилося на базі Могилів-Подільського монтажно-економічного фахового коледжу. У дослідженні взяло участь 85 осіб віком 16 років. З них осіб жіночої статі – 41 (48 %), а чоловічої – 44 (52 %).

При проведенні цього дослідження було виконано кілька етапів:

I. Організаційно-теоретичний. На цьому етапі було сформульовано тему, обґрунтовано її актуальність, визначено мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, а також розроблено гіпотезу. Проведено аналіз і систематизацію існуючих підходів до дослідження агресії та її впливу на міжособистісні стосунки, виявлено ключові поняття та їх основні компоненти. На основі цього аналізу було визначено основні подібності та відмінності в трактуванні терміну "агресія", встановлено діагностичні критерії для цього поняття, а також розглянуто особливості впливу рівня агресивності на міжособистісні стосунки в юнацькому віці.

На першому етапі дослідження відбувається закладення фундаменту для подальшого аналізу феномену агресії та її впливу на міжособистісні стосунки.

Чітке визначення теми дослідження дозволяє зосередитися на специфічних аспектах агресії, які є особливо важливими для сучасного суспільства, зокрема в контексті молодіжних стосунків. Актуальність теми підкріплюється зростанням насильства та конфліктів серед молоді, що робить дослідження життєво важливим. Визначення нами мети, об'єкта, предмета і завдань забезпечує ясність і цілеспрямованість дослідження. Мета дозволяє сформулювати бажаний результат, а завдання допомагають визначити конкретні етапи, які потрібно пройти для досягнення цієї мети. Розробка гіпотези дає можливість сформулювати очікування щодо результатів дослідження, що сприяє орієнтації в подальшому зборі та аналізі даних. Етап аналізу і систематизації існуючих підходів дозволяє виявити різноманітність теоретичних моделей агресії, що може слугувати основою для власного дослідження. Порівняння різних підходів сприяє глибшому розумінню предмета. Визначення основних понять, таких як "агресія" і "міжособистісні стосунки", дозволяє уникнути термінологічних плутанин і забезпечує чіткість у подальшому аналізі. Визначення критеріїв для оцінки агресивності та її впливу на стосунки допомагає створити чіткі вимірювання, що є важливим для наукової достовірності дослідження. Розгляд специфіки молодіжного віку у контексті агресії є необхідним, оскільки цей період характеризується особливими психологічними та соціальними змінами, які можуть суттєво впливати на стосунки. Завдяки цим аспектам, організаційно-теоретичний етап стає основою для подальших досліджень, забезпечуючи логічну структуру та методологічну основу для збору та аналізу даних про агресію та її вплив на міжособистісні стосунки молоді.

II. Емпіричний. На цьому етапі було обрано методики дослідження, що відповідали визначеній меті. З використанням обраної батареї методик було проведено дослідження, яке включало психодіагностику рівня прояву агресії та типу міжособистісних стосунків студентів.

Другий етап дослідження є критично важливим для отримання практичних даних, що підтверджують або спростовують теоретичні припущення. Обрані

нами методики були спеціально адаптовані до цілей дослідження, адже вони дозволяють не лише вимірювати рівень агресії, але й досліджувати типи міжособистісних стосунків, що є ключовими аспектами теми. Використання психодіагностичних методик надає можливість отримати об'єктивні та кількісні дані. Це важливо для подальшого аналізу і для підтвердження гіпотез, оскільки суб'єктивні оцінки можуть бути ненадійними. Використання батареї методик дозволяє охопити різні аспекти агресії та міжособистісних стосунків, що підвищує якість дослідження і забезпечує більш повну картину впливу агресії на молодіжні стосунки. Дослідження серед студентів дозволяє врахувати специфіку молодіжного середовища, що може суттєво вплинути на результати. Студентське життя часто пов'язане з високими емоційними навантаженнями, конфліктами та соціальною взаємодією, що робить цю групу особливо важливою для дослідження. Отримані емпіричні дані можуть підтвердити або спростувати теоретичні концепції, що були розроблені на попередньому етапі. Це важливо для створення науково обґрунтованих висновків. Зібрані дані дозволяють виявити зв'язки між рівнем агресії та типами міжособистісних стосунків, що може сприяти розвитку нових теорій або вдосконаленню існуючих. Результати емпіричного дослідження можуть бути використані для розробки програм підтримки молоді, спрямованих на зниження агресії та покращення міжособистісних стосунків, що підвищує соціальну значущість роботи. Таким чином, емпіричний етап дослідження є важливим етапом, що дозволяє зібрати практичні дані, підтвердити теоретичні припущення та виявити нові аспекти агресії і її впливу на міжособистісні стосунки молоді.

III. Обробка та інтерпретація результатів. На цьому етапі було проведено первинну та вторинну обробку даних [41], а також якісну інтерпретацію отриманих результатів. На основі цього було сформульовано висновки.

Третій етап є ключовим для нашого дослідження, оскільки саме на цьому етапі дані, зібрані під час емпіричного етапу, перетворюються на значущу інформацію. Первинна обробка включає в себе перевірку даних на помилки, їх

кодування та підготовку до аналізу. Вторинна обробка, у свою чергу, передбачає статистичний аналіз, що дозволяє виявити закономірності, кореляції та інші важливі аспекти. Цей процес забезпечує надійність та точність отриманих результатів. Використання статистичних методів дозволяє не лише описати дані, а й зробити узагальнення, виявити значущі зв'язки між рівнем агресії та міжособистісними стосунками. Це допомагає підтвердити або спростувати гіпотези, що були сформульовані на попередніх етапах. Інтерпретація результатів є важливою, оскільки вона забезпечує контекст для отриманих даних. Якісний аналіз дозволяє розуміти, чому саме спостерігаються ті чи інші тенденції, що допомагає виявити глибші причинно-наслідкові зв'язки. На основі оброблених даних формуються висновки, які є результатом всього дослідження. Ці висновки можуть мати практичне значення для розробки програм втручання або підтримки молоді, спрямованих на зниження агресивності та покращення стосунків. Аналіз результатів дозволяє визначити, чи підтверджуються висунуті гіпотези. Це є важливим для подальшої наукової роботи та розвитку теорії. На основі отриманих даних та їх інтерпретації нами були розроблені конкретні рекомендації для практичної діяльності, що підвищує соціальну значущість дослідження. Обробка та інтерпретація результатів також слугує основою для майбутніх досліджень, оскільки виявлені закономірності можуть стати відправною точкою для нових питань і гіпотез. Таким чином, етап обробки та інтерпретації результатів є вирішальним для формулювання наукових висновків і практичних рекомендацій, а також для забезпечення надійності та значущості дослідження в цілому.

IV. Розробка рекомендацій. На підставі висновків були створені рекомендації та розроблена тренінгова програма для профілактики агресивної поведінки серед студентів.

Четвертий етап є критично важливим у дослідженні, оскільки він перетворює теоретичні та емпіричні результати на практичні дії, що можуть мати реальний вплив на молодіжне середовище. Рекомендації, створені на основі

отриманих висновків, дозволяють застосувати наукові дані у реальному житті. Це сприяє зниженню агресивності серед студентів і покращенню міжособистісних стосунків. Розробка тренінгової програми з профілактики агресивної поведінки дозволяє не лише реагувати на існуючі проблеми, а й попереджати їх виникнення. Це є проактивним підходом, що допомагає створити здорове соціальне середовище. Рекомендації можуть бути адаптовані до специфіки конкретних груп студентів, враховуючи їх потреби та особливості, що підвищує ефективність програми. Оскільки рекомендації базуються на результатах дослідження, вони мають наукову достовірність і можуть бути використані в освітніх установах, що підвищує їх авторитет. Тренінгова програма може охоплювати різні методи роботи, такі як рольові ігри, групові обговорення, психоосвітні семінари, що сприяє всебічному розвитку учасників і підвищенню їх обізнаності про агресію. Розроблені рекомендації можуть бути використані в співпраці з викладачами, психологами та адміністрацією навчальних закладів, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблеми агресії. Рекомендації можуть включати механізми оцінки їх ефективності, що дозволяє коригувати програму в процесі впровадження, забезпечуючи її актуальність і ефективність. Таким чином, етап розробки рекомендацій є логічним продовженням дослідження, що сприяє практичному застосуванню отриманих знань, допомагає у вирішенні соціальних проблем і має потенціал для позитивного впливу на життя молоді.

V. Завершальний. На останньому етапі було виконано оформлення роботи, підготовлено презентацію та проведено захист.

Завершальний етап дослідження є критично важливим для формалізації і представлення результатів роботи. Коректне оформлення дослідження забезпечує його структурованість і зрозумілість. Це дозволяє читачам швидко орієнтуватися в матеріалі, зрозуміти основні ідеї та висновки. Якісне оформлення також підвищує наукову цінність роботи. Підготовка презентації дозволяє візуально і чітко донести основні результати та висновки дослідження.

Візуальні елементи, такі як графіки та таблиці, допомагають краще зрозуміти дані, що особливо важливо для аудиторії. Захист роботи є важливим етапом, оскільки він дозволяє авторам презентувати свої результати, відповісти на запитання та отримати зворотний зв'язок. Це сприяє глибшому розумінню теми та можливості обговорення її аспектів з колегами і експертами. Захист дослідження надає можливість обговорити результати з аудиторією, що може включати науковців, практиків та зацікавлених осіб. Це важливо для підвищення обізнаності про проблему агресії серед молоді та можливі шляхи її вирішення. Взаємодія з колегами під час захисту дає можливість отримати критичні зауваження та рекомендації, що можуть бути корисними для вдосконалення дослідження або для майбутніх проектів. Захист роботи є свідченням наукової обґрунтованості та практичної цінності проведеного дослідження. Це допомагає встановити довіру до отриманих результатів та рекомендацій. Обговорення результатів може сприяти виявленню нових напрямків для подальших досліджень, що продовжить розвиток теми агресії та міжособистісних стосунків. Таким чином, завершальний етап дослідження є необхідним для ефективної комунікації результатів, їх формалізації та забезпечення наукового обґрунтування, що в свою чергу підвищує значущість роботи в академічному середовищі.

2.2 Характеристика методів та психодіагностичних методик дослідження особливостей міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку

Для проведення дослідження було підібрано такі методики:

1. Методика А. Басса й А. Даркі (Додаток А). Вона охоплює різні аспекти агресивності, що дозволяє отримати комплексну картину впливу агресивної поведінки на стосунки. Завдяки чітким формулюванням запитань, методика дозволяє легко аналізувати отримані дані та виявляти тенденції. Методика може бути адаптована для різних вікових груп, що робить її зручною для дослідження молоді. Вона дозволяє диференціювати між вербальною, фізичною та непрямую

агресією, що може впливати на стосунки по-різному. Використання цієї методики дає змогу виявити кореляції між агресивністю та різними аспектами міжособистісних стосунків, такими як конфлікти, довіра, підтримка. Завдяки цим характеристикам, методика А. Басса й А. Даркі є цінним інструментом для глибокого дослідження агресивності та її наслідків у стосунках молоді.

2. Методика ОМВ В. Шутца (Додаток Б). Методика спеціально розроблена для оцінки різних аспектів міжособистісних взаємодій, що дозволяє вивчати, як агресивність може впливати на стосунки. ОМВ В. Шутца враховує такі складові, як включеність, контроль і афект, що допомагає зрозуміти, як агресивна поведінка може змінювати динаміку взаємодій. Методика дозволяє аналізувати емоційний контекст міжособистісних стосунків, що важливо для розуміння впливу агресії на конфлікти та співпрацю. Оскільки методика адаптована для різних вікових груп, її можна ефективно використовувати для дослідження специфіки міжособистісних стосунків серед молоді. Методика базується на розумінні, що міжособистісні стосунки є динамічними і залежать від взаємодії учасників, що робить її особливо корисною для аналізу впливу агресивності в групах. Завдяки цим перевагам, методика ОМВ В. Шутца є доцільним вибором для глибокого дослідження впливу агресивності на міжособистісні стосунки молоді.

3. Тест Т. Лірі (Додаток В). Він дозволяє оцінювати не лише рівень агресивності, але й інші аспекти особистості, що можуть впливати на міжособистісні стосунки, такі як емпатія, соціальна адаптація та комунікативні навички. Методика фокусується на тому, як індивіди взаємодіють з іншими, що є важливим для розуміння впливу агресивної поведінки на стосунки. Тест можна адаптувати до специфіки молодіжного середовища, що робить його зручним для проведення досліджень у цій віковій групі. Методика допомагає виявити причини міжособистісних конфліктів, що дозволяє дослідникам аналізувати, як агресивність сприяє або, навпаки, заважає встановленню гармонійних стосунків. Тест дозволяє проводити кореляційний аналіз між агресивністю та різними

характеристиками міжособистісних стосунків, такими як довіра, підтримка і конфліктність. Завдяки цим характеристикам, тест Т. Лірі є доцільним інструментом для глибокого вивчення впливу агресивності на міжособистісні стосунки молоді.

4. Авторська анкета на дослідження впливу агресії на міжособистісні стосунки (Додаток Г). Вона розроблена з урахуванням конкретних аспектів агресивності та міжособистісних стосунків, що дозволяє більш точно вивчити цю тему. Її було адаптовано під особливості цільової групи, враховуючи вікові, культурні та соціальні фактори, що робить її релевантною для молоді. Можливість включення специфічних показників агресивності та їхнього впливу на стосунки, які не завжди враховуються в стандартних тестах. Авторська анкета враховує контекст, у якому молодь живе і взаємодіє, що дозволяє краще розуміти, як агресивність впливає на міжособистісні стосунки в конкретних ситуаціях. Анкета включає питання, що стимулюють учасників до рефлексії про власний досвід і сприйняття агресії в стосунках, що може дати глибше розуміння проблеми. Таким чином, авторська анкета є ефективним інструментом для комплексного дослідження впливу агресивності на міжособистісні стосунки молоді, дозволяючи врахувати специфіку цієї групи та отримати цінні дані.

Охарактеризуємо кожну із методик.

1. Опитувальник рівня агресивності А. Басса – А. Дарки

Даний опитувальник створений задля дослідження рівня агресивності.

Автори опитувальники А. Басс і А. Дарки, 1957 рік. Російською мовою він був стандартизований А.А. Хваном, Ю.А. Зайцевим і Ю.А. Кузнецовою.

Опитувальник призначений для діагностики агресивних і ворожих реакцій. Під агресивністю розуміється властивість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, в основному в області суб'єктно-об'єктних відносин. Ворожість розуміється як реакція, що розвиває негативні почуття і негативні оцінки людей і подій [36]. Створюючи свій опитувальник,

диференціюючий прояви агресії і ворожості, А. Басс і А. Дарки виділили такі види реакцій [48]:

1. Фізична агресія - використання фізичної сили проти іншої особи.
2. Непряма - агресія, обхідним шляхом спрямована на іншу особу або ні на кого не спрямована.
3. Роздратування - готовність до прояву негативних почуттів при найменшому порушенні (запальність, грубість).
4. Негативізм - опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів.
5. Образа - заздрість і ненависть до оточуючих за дійсні і вигадані дії.
6. Підозрілість - в діапазоні від недовіри і обережності по відношенню до людей, до переконання в тому, що інші люди планують і приносять шкоду.
7. Вербальна агресія - вираз негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокляття, погрози).
8. Почуття провини - висловлює можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, що надходить зло, а також відчутні ним докори сумління.

При складанні опитувальника використовувалися наступні принципи:

- питання може відноситися тільки до однієї форми агресії.
- питання формулюються таким чином, щоб найбільшою мірою послабити вплив суспільного схвалення відповіді на питання.

Опитувальник складається з 75 тверджень, на які випробовуваний відповідає "так" чи "ні" [33].

- 10 балів і менше - низький показник.

Індекс ворожості включає в себе 5 і 6 шкалу, а індекс агресивності (як прямої, так і мотиваційної) включає в себе шкали 1, 3, 7.

Ворожість = Образа + Підозрілість;

Агресивність = Фізична агресія + Роздратування + Вербальна агресія.

Нормою агресивності є величина її індексу, що дорівнює 21 ± 4 , а ворожості - $6-7 \pm 3$.

2. Методика ОМВ (Оцінка Міжособистісної Означеності) В. Шутца.

Також відома як «Теорія соціальної поведінки» або «Теорія соціальної поведінки В. Шутца», є інструментом для аналізу міжособистісних відносин і динаміки групи. Основна увага в цій методиці приділяється трьом основним потребам, які визначають поведінку людей у групах [32].

1. Потреба в включеності. Це потреба в соціальному контакті, участі та інтеграції в групу. Люди прагнуть відчувати свою приналежність до групи і бути частиною соціальної мережі.

2. Потреба в контролі. Це потреба в управлінні, контролі і впливі на інших. Люди прагнуть визначати та контролювати свої ролі в групі, а також розуміти, як їхні дії впливають на інших.

3. Потреба в достатності. Це потреба в визнанні, прийнятті і розумінні з боку інших. Люди хочуть відчувати, що їхні досягнення і вчинки визнаються і оцінюються.

Методика ОМВ В. Шутца [42] передбачає, що ці три потреби можуть бути в різній мірі задоволені в залежності від соціального контексту і динаміки групи. Для оцінки і розуміння міжособистісних стосунків методика використовує анкети, запитальники або інтерв'ю, щоб виявити, як люди відчують ці потреби і як це впливає на їхню поведінку в групі. Основні характеристики методики ОМВ В. Шутца:

1. Фокус на міжособистісних потребах.

2. Аналіз соціальних ролей: допомагає зрозуміти, як ролі і статуси в групі впливають на взаємодію між членами.

3. Використання анкет і опитувальників. Для збору даних методика використовує спеціальні інструменти для оцінки рівня задоволення потреб.

4. Дозволяє ідентифікувати проблеми в міжособистісних стосунках і знаходити шляхи для їх вирішення [30].

Сам опитувальник представлений досліджуваному у вигляді таблиці, де зліва представлені пункти шкал, а праворуч — номери правильних відповідей. Якщо відповідь випробуваного співпадає з ключем, нараховується 1 бал; якщо ні — 0 балів. Загальна кількість балів може варіюватися від 0 до 9. Чим ближчі бали до крайніх значень, тим більше підходить наступний загальний опис поведінки.

3. Тест Т. Лірі

Обробка результатів за методикою Т. Лірі [29] полягає в аналізі міжособистісних стосунків на основі двох основних осей: домінування/підкорення і дружелюбність/антипатія.

На першому етапі проводиться підрахунок балів за кожною шкалою за допомогою ключа до опитувальника (додаток Г). Визначаються 8 шкал, які представляють різні типи міжособистісних стосунків: авторитарний, егоїстичний, агресивний, підозрілий, підпорядковувальний, залежний, доброзичливий і альтруїстичний.

На другому етапі значення балів переносяться на графік, який має форму кола. Кожна вісь графіка відповідає одному з октантів, а відстань від центру кола відображає бал за відповідним октантом (мінімальне значення - 0, максимальне - 16). Кінці векторів з'єднуються, формуючи профіль, який надає візуальне уявлення про міжособистісний тип особистості [27]. Окреслений простір заштриховується для полегшення інтерпретації.

Третій етап включає аналіз побудованого профілю. Візуальна діаграма показує виразність рис у кожному октанті. Цей профіль дозволяє визначити домінуючі типи міжособистісних стосунків і оцінити, як саме особистість проявляється за різними шкалами.

На завершальному етапі використовуються формули для визначення показників за двома основними параметрами:

Домінування як тенденція до контролю і впливу на інших [5].

Дружелюбність як тенденція до співпраці і позитивного ставлення до інших.

Ці параметри допомагають виявити, як особистість взаємодіє з іншими і як її поведінка вплине на міжособистісні стосунки.

4. Авторська анкета на дослідження впливу агресії на міжособистісні стосунки

Для додаткової діагностики досліджуваних на особливості впливу агресивності на міжособистісні стосунки, ми застосовували авторську анкету (Додаток Г). До неї увійшло 15 запитань тестової форми. Нами був врахований контекст, у якому молодь живе і взаємодіє, що дозволяє краще розуміти, як агресивність впливає на міжособистісні стосунки в конкретних ситуаціях. Були включені питання, що стимулюють учасників до рефлексії про власний досвід і сприйняття агресії в стосунках, що може дати глибше розуміння проблеми. По авторській анкеті [44] було зроблено якісний статистичний аналіз.

2.3 Аналіз результатів емпіричного дослідження міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку

Дослідивши осіб юнацького віку за методикою А. Басса й А. Даркі, нами було обраховано Індекс агресивності та Індекс ворожості студентів.

Індекс ворожості включає в себе 5 і 6 шкалу, а індекс агресивності (як прямої, так і мотиваційної) включає в себе шкали 1, 3, 7. Ворожість = Образа + Підозрілість; Агресивність = Фізична агресія + Роздратування + Вербальна агресія. Нормою агресивності є величина її індексу, що дорівнює 21 ± 4 , а ворожості - $6-7 \pm 3$. Відповідно, величина Індексу агресивності, що коливається в межах 0-17 є низьким рівнем даного показника, 17-25 – середнім рівнем показника, 26 та вище – високим рівнем показника. Величина Індексу ворожості, що коливається в межах 0-4 є низьким рівнем даного показника, 4-10 – середнім рівнем показника, 10 та вище – високим рівнем показника.

За результатами діагностики, ми отримали наступні дані: 45 (52,94 %) студентів юнацького віку мають низький рівень показника Індексу агресивності, 39 (45,88 %) – середній рівень, 1 (1,18 %) студент – високий рівень. Результати

дослідження Індексу агресивності та Індексу ворожості у осіб юнацького віку за методикою А. Басса й А. Дарки представлено на рис. 2.1.

Згідно із дослідженнями Д. Гарольда, онлайн-спілкування може мати позитивний вплив на міжособистісні стосунки, зменшуючи конфлікти та агресію серед молоді [13], що і могло посприяти майже повній відсутності високого рівня показника Індексу агресивності серед респондентів.

Із досліджуваних нами респондентів, 29 (34,12 %) особам юнацького віку притаманний високий рівень Індексу ворожості, 47 (55,29 %) - середній рівень даного показника, 9 (10,59%) – низький рівень. Результати дослідження Індексу агресивності та Індексу ворожості у осіб юнацького віку за методикою А. Басса й А. Дарки представлено на рис. 2.1.

На доволі високий загальний рівень показника Індексу ворожості могло посприяти підвищення рівня відчуття небезпеки серед осіб юнацького віку, котрі активно зростають і розвиваються у воєнний час [10].

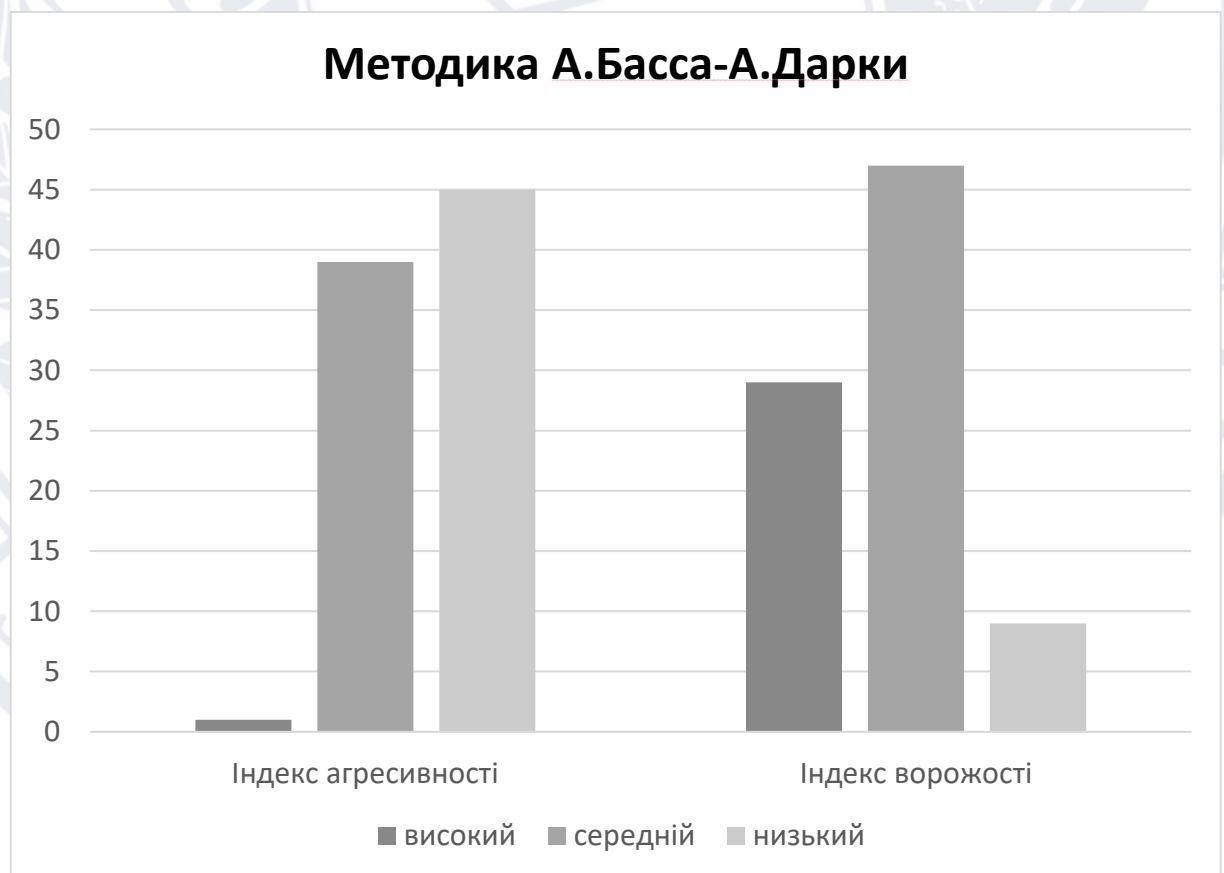

Рис. 2.1 Результати дослідження Індексу агресивності та Індексу ворожості у осіб юнацького віку за методикою А. Басса й А. Дарки

Для аналізу міжособистісних відносин і динаміки групи серед досліджуваних респондентів, нами було проведено методика ОМВ.

Нами досліджувались три основні показники: включеність, контроль та афект, які оцінювались по 9-бальній шкалі. Відповідно, показник виражений на низькому рівні при наборі респондентом від 0 до 3 балів. Показник виражений на середньому рівні при наборі від 4 до 6 балів та на високому при наборі від 7 до 9 балів.

Показник включеності щодо вираженої поведінки респондентів проявляється на високому рівні у 5 осіб (5,88 %), на середньому рівні у 49 осіб (57,65 %), на низькому рівні у 31 особи (36,47 %). Показник включеності щодо поведінки, яка вимагається респондентами від інших, проявляється на високому рівні у 7 осіб (8,24 %), на середньому рівні у 33 осіб (38,82 %), на низькому рівні у 45 осіб (52,94 %). Результати дослідження показників включеності, контролю та афекту за методикою ОМВ В. Шутца у осіб юнацького віку представлено на рис. 2.2.

Нами спостерігається переважання власної включеності в поведінці респондентів над очікуванням включеної поведінки від оточення. Даний феномен можна пояснити тим, що юнаки і юнки, за дослідженнями Е. Еріксона, прагнуть бути частиною групи, що надає їм почуття безпеки і підтримки. Вони чутливі до ставлення інших і можуть більше виражати свою включеність, ніж очікувати від інших [39].

Показник контролю щодо вираженої поведінки респондентів проявляється на високому рівні у 32 осіб (37,65 %), на середньому рівні у 24 осіб (28,24 %), на низькому рівні у 29 осіб (34,12 %). Показник контролю щодо поведінки, яка вимагається респондентами від інших, проявляється на високому рівні у 2 осіб (2,35 %), на середньому рівні у 41 особи (48,24 %), на низькому рівні у 42 осіб (49,41 %). Результати дослідження показників включеності,

контролю та афекту за методикою ОМВ В. Шутца у осіб юнацького віку представлено на рис. 2.2.

Нами спостерігається переважання вираження власного контролю в поведінці респондентів над очікуванням вираження контролю з боку поведінки оточення. Даний феномен можна пояснити тим, що юнаки і юнки проявляють контроль за тим, як презентують себе у зовнішньому соціальному довіллі [34].

Показник афекту щодо вираженої поведінки респондентів проявляється на високому рівні у 2 осіб (2,35 %), на середньому рівні у 31 особи (36,47 %), на низькому рівні у 52 осіб (61,18 %). Показник афекту щодо поведінки, яка вимагається респондентами від інших, на високому рівні не проявляється, на середньому рівні проявляється у 32 осіб (37,65 %), на низькому рівні у 53 осіб (62,35 %). Результати дослідження показників включеності, контролю та афекту за методикою ОМВ В. Шутца у осіб юнацького віку представлено на рис. 2.2.

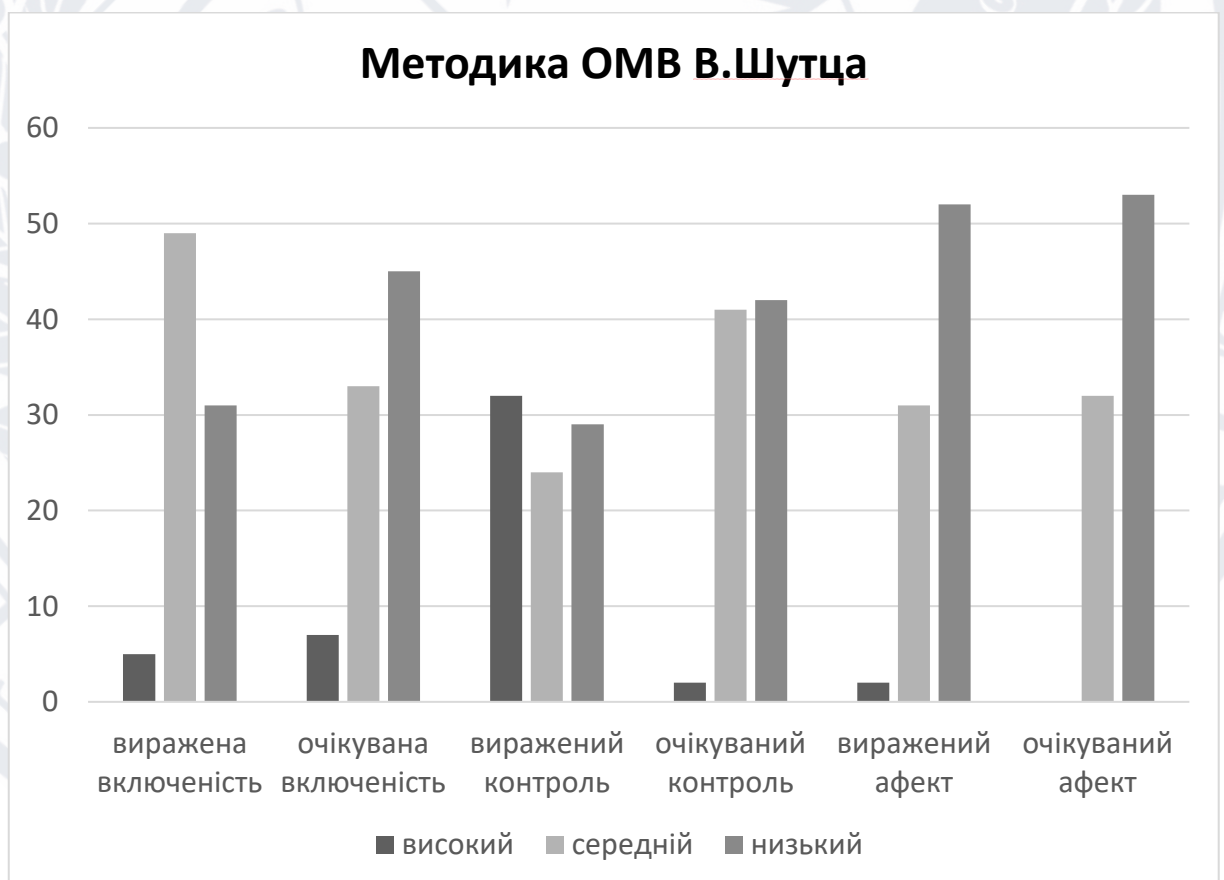

Рис.2.2 Результати дослідження показників включеності, контролю та афекту за методикою ОМВ В. Шутца у осіб юнацького віку

Нами спостерігається майже повна відповідність прояву показника афекту з боку юнаків і юнок до оточення та очікування ними зворотного. Показник афекту в цій методиці зазвичай відображає емоційні реакції респондента у різних ситуаціях, включаючи рівень задоволеності, тривожності, радості тощо. Тому ми можемо констатувати недостатню задоволеність відносинами опитаних нами студентів. Адже юнацька комунікативність часто буває егоцентричною, оскільки потреба у самовияві, розкритті своїх переживань домінує над інтересом до почуттів і переживань іншого, що зумовлює взаємну напруженість у стосунках, незадоволеність ними [38].

Серед досліджуваних респондентів, однаковий рівень вираженості показника вираженої особою та очікуваної від інших включеності було виявлено у 19 осіб (22,35 %), показника контролю – у 15 осіб (17,65 %), показника афекту – у 18 осіб (21,18 %). Можна зробити висновок, що серед молоді, не у всіх респондентів чітко сформовані вимоги та очікування щодо власної поведінки по відношенню до оточення та оточення до них самих.

Опісля, для діагностики домінуючого типу ставлення індивіда до оточуючих, ми продіагностували даних студентів методикою Т. Лірі.

Серед студентів даної вибірки, Авторитарний тип ставлення індивіда до оточуючих притаманний 27 (31,76 %) особам юнацького віку, Егоїстичний тип – 3 (3,53 %) особам, Агресивний – 4 (4,71 %) особам, Підозрілий – 6 (7,06 %) особам, Підпорядкований – 11 (12,94 %) особам, Залежний – 2 (2,35 %) особам, Доброзичливий – 14 (16,47 %) особам, Альтруїстичний – 18 (21,18 %) особам. Результати дослідження домінуючих типів ставлення індивіда до оточуючих за методикою Т. Лірі у осіб юнацького віку представлено на рис. 2.3.

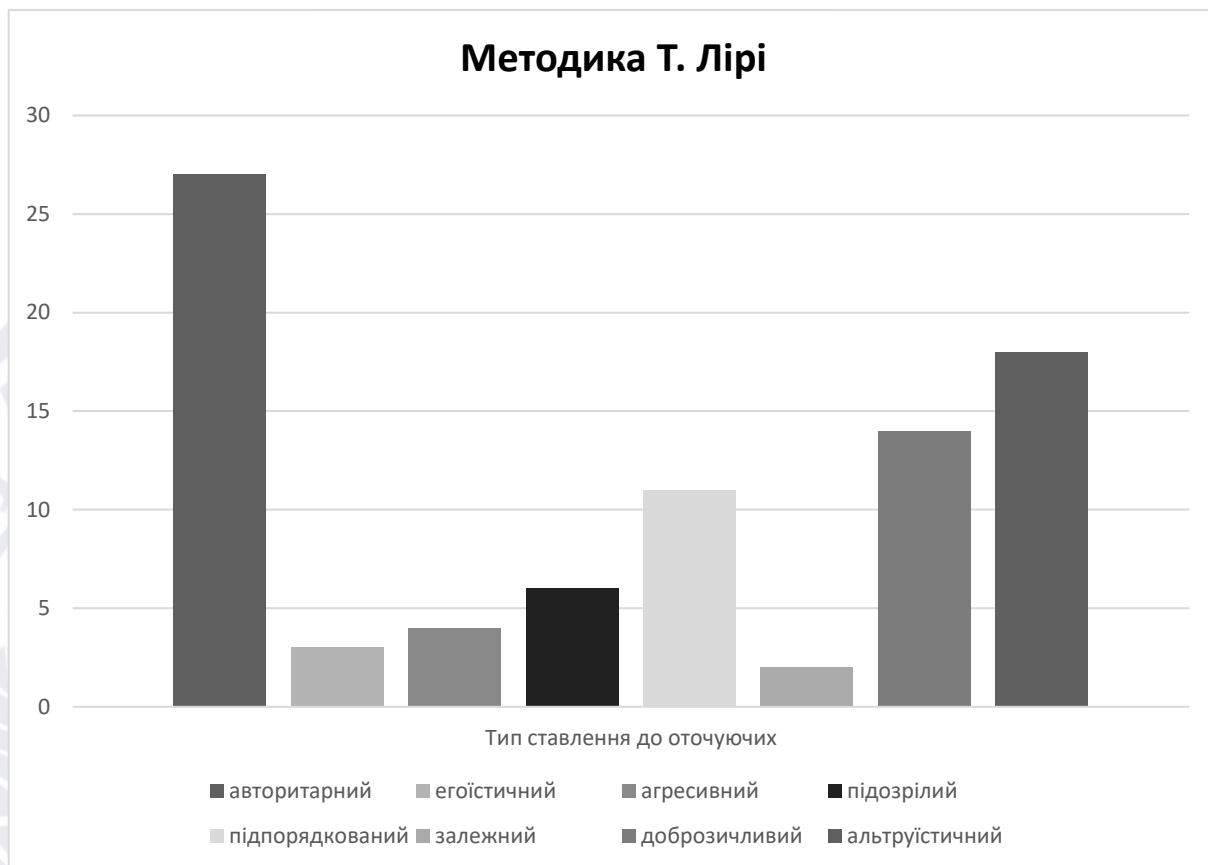

Рис. 2.3 Співвідношення домінуючих типів ставлення індивіда до оточуючих за методикою Т. Лірі.

Yuqing Ch. у своїй статті описував психологічний вплив авторитарного виховання на дітей та молодь, що може бути причиною формування даного типу ставлення осіб юнацького віку до оточуючих [54].

Також нами було проведено авторську анкету на дослідження впливу агресії на міжособистісні стосунки серед осіб юнацького віку. У неї увійшло 15 запитань закритої тестової форми.

На основі проведення анкетування нашої вибірки, було одержано наступні результати: агресивною людиною себе не вважають 77 (90,58 %) опитаних респондентів, відповідно, 8 (9,41 %) чоловік – вважають; виникали конфлікти з іншими людьми через агресивність у 17 (20 %) чоловік, часом виникали у 22 (25,88 %) чоловік, не виникали – у 46 (54,12 %); міжособистісні взаємини з друзями дуже позитивно оцінили 18 (21,18 %) респондентів, позитивно – 53 (62,35 %), нейтрально – 12 (14,12 %), негативно – 2 (2,35 %); міжособистісні

взаємини з сім'єю дуже позитивно оцінили 35 (41,18 %) респондентів, позитивно – 34 (40 %), нейтрально – 14 (16,47 %), негативно – 2 (2,35 %); міжособистісні взаємини з однолітками дуже позитивно оцінили 11 (12,94 %) респондентів, позитивно – 38 (44,71 %), нейтрально – 33 (38,82 %), негативно – 2 (2,35 %), дуже негативно – 1 (1,18 %); серед респондентів, осіб, які вважають, що рівень агресивності на міжособистісні стосунки впливає суттєво – 5 (5,88 %), частково – 21 (24,71 %), майже не впливає – 40 (47,06 %), взагалі не впливає – 19 (22,35); серед респондентів, осіб, які вважають, що їхні міжособистісні стосунки впливають на їхню агресивність суттєво – 2 (2,35 %), частково – 19 (22,35 %), майже не впливають – 43 (50,59 %), абсолютно не впливають – 21 (24,71 %). Для управління власною агресією 35 (41,18 %) осіб використовують стратегію як вираження емоцій словесно, 13 (15,29 %) осіб виражають емоції через міміку, 2 (2,35 %) особи приймають участь у соціальних гуртках по інтересах, 30 (35,29 %) осіб займаються фізичною активністю, 45 (52,94 %) осіб стримують негативні емоції у собі, 2 (2,35 %) особи зміщують свою агресію на інших людей або предмет, 33 (38,82 %) людини намагаються відволікти себе на іншу діяльність як навчання або хобі, 24 (28,24 %) людини перетворює енергію в творчість (малювання, танці, музика). Оцінюють вплив власного оточення (родина, друзі, школа) на свій рівень агресивності як дуже великий 2 (2,35 %) особи, великий – 10 (11,76 %) осіб, помірний – 34 (40 %) особи, малий – 25 (29,41 %) осіб, незначний – 14 (16,47 %) осіб. Раніше 27 (31,76 %) осіб із опитаних нами респондентів стикалися із фізичною агресією, 45 (52,94 %) осіб – із вербальною, 43 (50,59 %) – із пасивно-агресивною поведінкою, 26 (30,59 %) – із психологічною (емоційною) агресією, 3 (3,53 %) – із сексуальною агресією, 16 (18,82 %) – із соціальною, 23 (27,06 %) – із кіберагресією. З боку однолітків доводилося потерпати від агресії 35 (41,18 %) особам, відповідно, не потерпали – 50 (58,82 %) осіб. У конфліктній ситуації, яка склалась між опитаними студентами і однолітками, 13 (15,29 %) осіб використовують образливі або загрозливі слова, фізичну силу або інші форми агресії для виявлення своєї

невдоволеності задля досягнення своїх цілей; 31 (36,47 %) особа уникає конфлікту або відмовляється від захисту своїх інтересів, виявляючи пасивну поведінку; 27 (31,76 %) осіб виражають свої потреби і почуття чітко та впевнено, шукаючи вирішення конфлікту на основі взаєморозуміння та співпраці; 37 (43,53 %) осіб залишаються стійко стояти на своїй позиції, але намагаються не переходити до прямої агресії; 20 (23,53 %) осіб шукають спільне рішення, яке задовольняє потреби обох сторін; 20 (23,53 %) осіб ухиляються від конфлікту або відкладають його вирішення до пізнішого часу. Щоб поліпшити міжособистісні стосунки особам, що мають рівень агресії вищий середнього або високий, 21 (24,71 %) респондент порекомендував проводити спільні тренінги з розвитку комунікаційних навичок, 42 (49,41 %) особи - проводити тренінги контролю агресії; 22 (25,88 %) - проводити тренінги регуляції емоцій; 23 (27,06 %) особи - створювати програми психосоціальної підтримки; 16 (18,82 %) осіб - організовувати групові заняття з розвитку співпереживання та поваги; 9 (10,59 %) осіб - проводити просвітницькі заходи як видання брошур, показ навчальних фільмів та проведення курсів; 25 (29,41 %) осіб - проводити просвітницькі бесіди із запрошенням гостей, що через розвиток навичок боротьби з агресією, змогли перенаправити свою силу та вміння на досягнення поставлених цілей. На думку опитаних нами респондентів, на їх рівень агресивності впливає спадковість серед 28 (32,94 %) осіб, характеристики нервової системи серед 41 (48,24 %) особи, соціальне середовище серед 38 (44,71 %) осіб, рівень фрустрації – 16 (18,82 %) осіб, екологічні фактори – 7 (8,24 %) осіб, стиль сімейного виховання – 19 (22,35 %) осіб, вплив ЗМІ та культури – 10 (11,76 %) осіб, особливості вікового періоду – 36 (42,35 %) осіб. Іншим особам з високим рівнем агресивності для зменшення міжособистісних конфліктів наші респонденти могли б надати наступні поради: 55 (64,71 %) осіб - навчитися розпізнавати власні емоції; 25 (29,41 %) осіб - знаходити способи вираження власних емоцій у конструктивний спосіб; 15 (17,65 %) осіб - використання технік релаксації; 38 (44,71 %) осіб - відповідальність за свої дії (вибачення за свої агресивні дії та зусилля на шляху

до зміни поведінки); 28 (32,94 %) осіб - встановлення особистих кордонів; 17 (20 %) осіб - розвивати емоції як співпереживання, чуйність, співчуття; 15 (17,65 %) осіб - шукати допомогу в інших; 29 (34,12 %) осіб - перенаправлення негативних емоцій на заняття спортом, хобі, участь у соціальних гуртках.

Висновок до розділу 2

На основі аналізу, узагальнення наукової літератури було обґрунтовано вибірку та етапи дослідження. Дослідження проводилося на базі Могилів-Подільського монтажно-економічного фахового коледжу. У ньому взяло участь 85 осіб віком 16 років. З них осіб жіночої статі – 41 (48 %), а чоловічої – 44 (52 %).

Дослідження проводилось у п'ять етапів: Організаційно-теоретичний, Емпіричний, Обробка та інтерпретація результатів, Розробка рекомендацій, Завершальний.

З метою дослідити особливості міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку з різним рівнем агресивності, нами було задіяно батарею методик.

Опитувальник рівня агресивності А.Басса - А. Дарки обрали, тому що він охоплює різні аспекти агресивності, що дозволяє отримати комплексну картину впливу агресивної поведінки на стосунки. Завдяки чітким формулюванням запитань, методика дозволяє легко аналізувати отримані дані та виявляти тенденції.

Методика ОМВ В. Шутца була обрана, тому що вона враховує такі складові, як включеність, контроль і афект, що допомагає зрозуміти, як агресивна поведінка може змінювати динаміку взаємодій. Методика дозволяє аналізувати емоційний контекст міжособистісних стосунків, що важливо для розуміння впливу агресії на конфлікти та співпрацю.

Тест Т. Лірі допомагає виявити причини міжособистісних конфліктів, що дозволяє дослідникам аналізувати, як агресивність сприяє або, навпаки, заважає встановленню гармонійних стосунків. Тест дозволяє проводити кореляційний

аналіз між агресивністю та різними характеристиками міжособистісних стосунків, такими як довіра, підтримка і конфліктність.

Авторська анкета на дослідження впливу агресії на міжособистісні стосунки розроблена з урахуванням конкретних аспектів агресивності та міжособистісних стосунків, що дозволяє більш точно вивчити цю тему. Можливість включення специфічних показників агресивності та їхнього впливу на стосунки, які не завжди враховуються в стандартних тестах.

На основі аналізу результатів емпіричного дослідження міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку, нами було встановлено: майже повну відсутність високого рівня показника Індексу агресивності та доволі високий загальний рівень показника Індексу ворожості за методикою А.Басса - А.Дарки; переважання власної включеності та власного контролю в поведінці респондентів над очікуванням включеної поведінки та контролю від оточення, майже повну відповідність прояву показника афекту з боку юнаків і юнок до оточення та очікування ними зворотного, що вказує на недостатню задоволеність відносинами опитаних нами студентів за методикою ОМВ В. Шутца; переважання Авторитарного типу ставлення індивіда до оточуючих за методикою Т. Лірі. Більшість опитаних нами осіб вважають, що зв'язку між рівнем їхньої агресивності та міжособистісними стосунками майже немає.

Для управління власною агресією юнаки та юнки обирають наступні стратегії: вираження емоцій словесно, заняття фізичною активністю, утримання негативних емоцій у собі, відволікання себе на іншу діяльність як навчання або хобі. На думку опитаних нами респондентів, на їх рівень агресивності найбільше впливають такі фактори як характеристики нервової системи, соціальне середовище та особливості вікового періоду. Іншим особам з високим рівнем агресивності для зменшення міжособистісних конфліктів наші респонденти радять навчитися розпізнавати власні емоції.

РОЗДІЛ 3

КОРЕКЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ

3.1 Психокорекційна програма агресивної поведінки у юнацькому колективі

Психокорекційна програма агресивної поведінки у юнацькому колективі спрямована на зменшення агресивних проявів, розвиток навичок емоційної саморегуляції, покращення міжособистісних стосунків та сприяння здоровій соціальній взаємодії. Програма включає тренінгові та арт терапевтичні заняття. Було розроблено пам'ятку для боротьби з агресією в юнацькому віці.

Мета програми: зниження рівня агресивної поведінки у юнацькому середовищі через формування навичок конструктивного спілкування, емоційного контролю та підвищення рівня емпатії.

Основні завдання:

- виявити причини агресивної поведінки та основні тригери агресії;
- навчити учасників технік самоконтролю, управління гнівом та агресією;
- розвинути навички активного слухання, емпатії та конструктивного вирішення конфліктів;
- зміцнити позитивну самооцінку учасників та їхню впевненість у собі.

I. Тренінг з корекції агресивної поведінки у юнацькому віці має на меті навчити контролювати емоції, виражати свої почуття конструктивно, розвивати навички комунікації та вирішення конфліктів. Нижче представлено структуру та основні елементи тренінгу.

Мета тренінгу: знизити рівень агресивності у юнаків та юнок, навчити їх конструктивним способам вираження емоцій, розвитку навичок емоційного контролю та конструктивного вирішення конфліктів.

Тривалість тренінгу: розрахований на 6–8 зустрічей по 1 год., що проводяться щотижня. У групі рекомендується від 8 до 12 учасників.

Основні завдання тренінгу:

- усвідомлення власних агресивних проявів і тригерів;
- розвиток навичок самоконтролю та управління гнівом;
- формування навичок конструктивної комунікації та вирішення конфліктів;
- підвищення рівня емпатії та соціальної компетентності.

Структура тренінгу

1. Вступне заняття: «Знайомство та встановлення довіри»

Ціль: познайомити учасників між собою, створити позитивну атмосферу.

Вправи:

«Знайомство» — кожен учасник представляється, називаючи своє ім'я і одну позитивну якість.

«Правила групи» — разом з учасниками формуються правила для забезпечення комфортної атмосфери.

2. Вправа на самопізнання: «Мій внутрішній світ»

Ціль: допомогти підліткам краще зрозуміти свої емоції та агресивні імпульси.

«Карта емоцій» — учасники обирають із запропонованого списку емоції, які вони відчувають у певних ситуаціях, що провокують агресію.

3. Робота з агресією та гнівом: «Стоп, агресіє!»

Ціль: навчити учасників контролювати агресивні реакції.

Вправи:

«Стоп-сигнал» — підлітки вчаться зупиняти емоції на етапі їхнього прояву за допомогою "стоп-сигналу".

«Рахунок до 10» — навчання простій техніці самоконтролю.

4. Розвиток навичок комунікації: «Спілкування без агресії»

Ціль: навчити підлітків ефективно висловлювати думки без агресії.

Вправи:

«Я-висловлювання» — учасники вчаться висловлювати свої емоції без звинувачень (наприклад, замість «Ти завжди дратуєш мене» — «Я відчуваю роздратування, коли відбувається така ситуація»).

«Рольові ігри» — моделювання ситуацій, де вони відпрацьовують навички конструктивного спілкування.

5. Вирішення конфліктів: «Конфлікт — це можливість»

Ціль: навчити вирішувати конфлікти конструктивно, не вдаючись до агресії.

Вправи:

«Розбір конфлікту» — учасники аналізують конкретні ситуації з реального життя та разом шукають шляхи їх конструктивного вирішення.

«Компроміс» — моделювання ситуацій, де юнаки вчаться знаходити компроміс.

6. Розвиток емпатії та довіри: «Відчуваємо один одного»

Ціль: допомогти учасникам розвинути емпатію та взаєморозуміння.

Вправи:

«Встань на моє місце» — кожен учасник має висловити свою думку з точки зору іншої людини, зокрема у конфліктних ситуаціях.

«Довіра у парі» — учасники працюють у парах, виконуючи завдання, що розвивають довіру та взаєморозуміння.

7. Підвищення самооцінки: «Я унікальний та цінний»

Ціль: підвищити впевненість учасників у собі та знизити потребу захищатися через агресію.

Вправи:

«Скриня моїх якостей» — учасники записують свої позитивні якості, які потім обговорюються у групі.

«Компліменти по колу» — кожен учасник говорить приємні слова сусіду, що зміцнює самооцінку та позитивну атмосферу.

8. Підсумкове заняття: «Що ми досягли»

Ціль: оцінити результати роботи та надати рекомендації на майбутнє.

Вправи:

«Коло зворотного зв'язку» — кожен учасник ділиться своїми враженнями від програми та змінами, які відчув у собі.

«Що далі?» — обговорення, як можна застосовувати отримані знання у повсякденному житті.

Очікувані результати:

- зниження рівня агресії та агресивних реакцій;
- покращення навичок спілкування та вирішення конфліктів;
- зростання рівня емпатії та самоконтролю;
- підвищення самооцінки та впевненості в собі.

Цей тренінг допомагає юнакам краще зрозуміти свої емоції, опановувати їх і налагоджувати стосунки з оточуючими, що сприяє гармонійному розвитку особистості.

II. Арттерапія є ефективним методом боротьби з агресією у юнацькому віці, оскільки допомагає виражати емоції, досліджувати свої внутрішні конфлікти та навчитися керувати гнівом через творчість.

Мета арттерапії: допомогти юнакам та юнкам усвідомити та виразити агресію в безпечному середовищі, розвинути навички самоконтролю, емпатії та самоприйняття через творчі засоби.

Завдання арттерапії:

- надати можливість учасникам безпечно виражати свої агресивні емоції;
- підвищити усвідомленість щодо власних емоційних реакцій;
- розвинути навички контролю гніву та управління агресією;
- формувати позитивний образ себе та здатність до конструктивної взаємодії.

Тривалість і кількість занять: програма розрахована на 6–8 занять по 1 год. У групі оптимально від 6 до 10 учасників.

Основні вправи

1. Вправа «Мій гнів на папері»

Мета: допомогти усвідомити свій гнів та виразити його в безпечний спосіб.

Матеріали: папір, фарби, олівці, фломастери.

Процес: учасники зображають свій гнів на папері без обмежень у кольорах чи формах. Після цього обговорюють свій малюнок і те, як вони себе почували в момент створення.

2. Вправа «Рука гніву і рука спокою»

Мета: розвинути навички контролю емоцій і знизити рівень агресії.

Матеріали: папір, кольорові олівці або фломастери.

Процес: Учасники обводять свою руку на аркуші. Одну сторону руки вони заповнюють образами або кольорами, що символізують гнів, а іншу – кольорами спокою. Це допомагає їм усвідомити різницю між емоціями та зрозуміти, як можна знизити агресію.

3. Вправа «Внутрішній вулкан»

Мета: надати можливість дослідити і висловити пригнічені емоції.

Матеріали: пластилін або глина.

Процес: учасники ліплять "вулкан", який символізує їхній внутрішній гнів. Після створення кожен учасник розповідає про свій "вулкан", що його спричиняє та як би він міг “випустити пару” без шкоди для інших.

4. Вправа "Змінюємо агресію на спокій"

Мета: навчити замінювати агресивні емоції на спокійні образи.

Матеріали: фарби, кольоровий папір, ножиці.

Процес: Учасники створюють малюнок чи аплікацію, яка символізує їхню агресію, а потім змінюють його (замальовують, прикрашають, вирізають), щоб зобразити стан спокою. Обговорення допомагає усвідомити, що агресія може бути трансформована.

5. Вправа «Портрет внутрішнього друга»

Мета: допомогти розвинути емпатію та позитивний образ себе.

Матеріали: папір, олівці, фарби.

Процес: учасники малюють свого "внутрішнього друга" — образ, який підтримує їх у важкі моменти і допомагає контролювати агресію. Це може бути персонаж, тварина чи просто уявний друг. Потім кожен розповідає, як цей образ допомагає йому впоратися з гнівом.

6. Вправа «Моя агресія і моя сила»

Мета: допомогти учасникам перетворити агресію на силу для досягнення позитивних змін.

Матеріали: аркуші паперу, фломастери, олівці.

Процес: на одному боці аркуша учасники малюють, як вони уявляють свою агресію (через кольори, символи). На іншому боці вони малюють, як могли б використати цю енергію для досягнення своїх цілей, як трансформувати її в силу для саморозвитку.

7. Вправа «Калейдоскоп емоцій»

Мета: навчити розпізнавати й виражати різні емоції, а не лише агресію.

Матеріали: картон, ножиці, кольоровий папір, клей.

Процес: учасники створюють "калейдоскоп емоцій" — різнокольоровий колаж, що символізує їхній внутрішній емоційний світ. Після цього відбувається обговорення значення кольорів та форм, зокрема, агресивних проявів.

8. Підсумкова вправа «Шлях до гармонії»

Мета: підвести підсумки та допомогти учасникам усвідомити прогрес у боротьбі з агресією.

Матеріали: папір, фломастери.

Процес: учасники малюють свій "шлях до гармонії", де відображають свої досягнення та зміни. Наприкінці кожен розповідає про те, як змінилися його стосунки з гнівом та агресією протягом занять.

Очікувані результати:

- зниження рівня агресії та розвитку самоконтролю.
- покращення навичок самовираження та самопізнання.

- підвищення здатності до емпатії та розуміння емоцій інших.
- формування позитивного образу себе та навичок конструктивного вирішення конфліктів.

Така програма арттерапії допомагає усвідомити свої емоції, навчитися виражати їх конструктивно та змінити своє ставлення до агресії, сприяючи емоційній зрілості та психологічній стійкості.

III. Пам'ятка для боротьби з агресією в юнацькому віці

Агресія — це природна емоційна реакція, але важливо вчитися контролювати її, щоб уникати конфліктів і зберігати гармонійні відносини з іншими. Ось кілька практичних порад, як краще справлятися з агресією.

1. Усвідомлення емоцій

- Навчися розпізнавати, коли ти починаєш злитися. Це можуть бути зміни в диханні, почервоніння обличчя, відчуття напруги у тілі.
- Зупинися на хвилину та назви свої емоції: «Я відчуваю злість, гнів». Це допоможе контролювати реакції.

2. Техніки дихання

- Використовуй техніку повільного дихання: зроби глибокий вдих на чотири рахунки, затримай дихання на два рахунки, потім видихай на чотири рахунки.
- Повторюй цю вправу, поки не відчуєш, що злість зменшується.

3. Зупинись і подумай

- Придумай "стоп-сигнал" — слово або фразу, яка допомагає тобі зупинитися. Це може бути "стоп", "спокій", "пауза".
- Зупинися та подумай, як твоя агресія може вплинути на ситуацію та людей навколо.

4. Переключись на іншу активність

- Спробуй відволіктися, зайнятися чимось, що тобі подобається: спорт, музика, малювання, прогулянка.
- Зміна обстановки і фізичної активності допомагає позбутися напруги.

5. Навчися висловлювати почуття словами

- Замість того, щоб реагувати агресивно, вислови, що тебе турбує, у форматі "Я-висловлювання": "Я відчуваю гнів, коли...".
- Це допоможе уникнути звинувачень і спровокує конструктивний діалог.

6. Розвивай емпатію

- Уяви себе на місці іншої людини. Як би ти почувався, якби до тебе поставилися агресивно?
- Навчися слухати інших, не перебиваючи, щоб зрозуміти їхню точку зору.

7. Аналізуй причини своєї агресії

- Запитай себе: "Чому я злюся?", "Що саме мене провокує?".
- Якщо можливо, постарайся уникати тригерів або знайди способи, як реагувати на них більш спокійно.

8. Пам'ятай про наслідки

- Подумай, як агресивна реакція може вплинути на твої стосунки з іншими та твою репутацію.
- Спробуй знайти інші шляхи для вирішення проблеми, щоб зберегти позитивне ставлення оточення до тебе.

9. Спілкуйся з людьми, яким довіряєш

- Поговори з друзями, батьками або вчителями про те, що тебе турбує.
- Іноді слова підтримки або поради можуть допомогти поглянути на ситуацію по-іншому.

10. Практикуй саморефлексію

- Наприкінці кожного дня подумай про свої реакції: чи була агресія, що її спровокувало, як можна було вчинити інакше.
- Це допоможе краще розуміти свої емоції та поступово знижувати рівень агресії.

Пам'ятай:

Агресія може завдати шкоди і тобі, і іншим людям. Навчися керувати нею — це ознака сили, а не слабкості. Контроль над собою допоможе тобі будувати здоровіші та міцніші стосунки з оточуючими.

3.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку

Після завершення програми було проведено повторне опитування з використанням тих самих методик (А. Басса й А. Даркі, методика ОМВ, Т. Лірі) для порівняння результатів. Ми провели повторний зріз, перевіrivши загальну динаміку.

Індекс агресивності та ворожості (А. Басса - А. Даркі)

Після корекційної програми відзначено значне зниження рівня агресії серед студентів. Якщо в первинному дослідженні 45 студентів (52,94 %) мали низький рівень агресії, то в повторному опитуванні цей показник зріс до 55 осіб (64,71 %).

Низький рівень агресії: 55 осіб (64,71 %) — зростання на 11,77 %.

Середній рівень агресії: 29 осіб (34,12 %) — зниження на 11,76 %.

Високий рівень агресії: 1 особа (1,18 %) — без змін.

Щодо ворожості, після програми також спостерігається позитивна динаміка:

Низький рівень ворожості: 16 осіб (18,82 %) — зростання на 8,23 %.

Середній рівень ворожості: 44 осіб (51,76 %) — зниження на 3,53 %.

Високий рівень ворожості: 25 осіб (29,41 %) — зменшення на 4,71 %.

Таким чином, можна стверджувати, що корекційна програма ефективно знизила рівень агресії та ворожості серед досліджуваних. Результати дослідження Індексу агресивності та Індексу ворожості у осіб юнацького віку за методикою А. Басса й А. Дарки представлено на рис. 3.1.

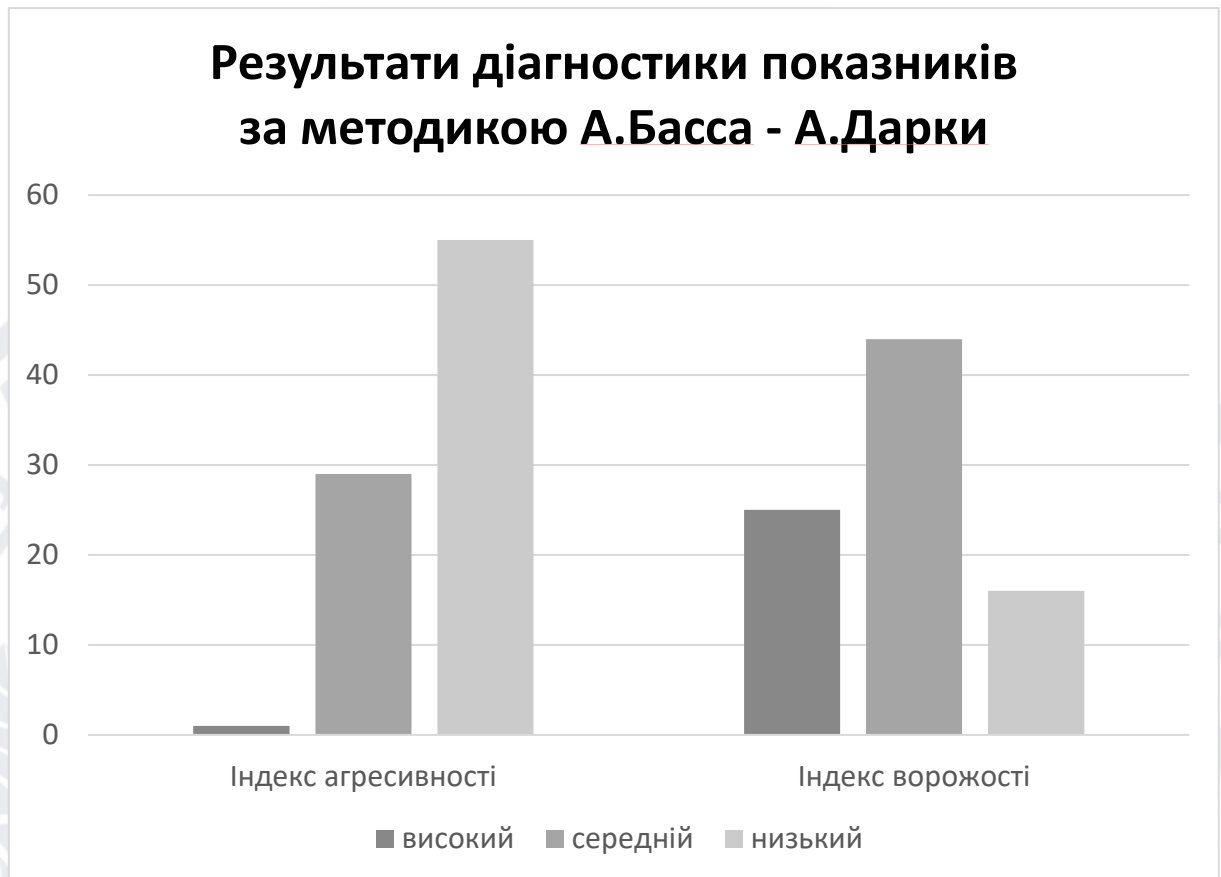

Рис. 3.1 Результати повторного дослідження Індексу агресивності та Індексу ворожості у осіб юнацького віку за методикою А. Басса й А. Дарки

Міжособистісні стосунки (Методика ОМВ)

У результаті корекційної програми спостерігається покращення міжособистісних стосунків, зокрема в аспектах взаємодії в групі та контролю над своїми і чужими емоціями.

1. Включеність щодо вираженої поведінки

- Високий рівень: 10 осіб (11,76 %) — зростання на 5,88 %.
- Середній рівень: 47 осіб (55,29 %) — без змін.
- Низький рівень: 28 осіб (32,94 %) — зменшення на 3,53 %.

2. Включеність щодо поведінки, яка вимагається від інших

- Високий рівень: 9 осіб (10,59 %) — зростання на 2,35 %.
- Середній рівень: 38 осіб (44,71 %) — зниження на 4,12 %.
- Низький рівень: 38 осіб (44,71 %) — зменшення на 8,24 %.

3. Контроль щодо вираженої поведінки

- Високий рівень: 40 осіб (47,06 %) — зростання на 9,41 %.
- Середній рівень: 29 осіб (34,12 %) — зниження на 4,12 %.
- Низький рівень: 16 осіб (18,82 %) — зменшення на 15,29 %.

4. Контроль щодо поведінки, яка вимагається від інших

- Високий рівень: 8 осіб (9,41 %) — зростання на 7,06 %.
- Середній рівень: 41 особа (48,24 %) — без змін.
- Низький рівень: 36 осіб (42,35 %) — зменшення на 7,06 %.

5. Афект щодо вираженої поведінки

- Високий рівень: 6 осіб (7,06 %) — зростання на 4,71 %.
- Середній рівень: 34 осіб (40,00 %) — зниження на 4,47 %.
- Низький рівень: 45 осіб (52,94 %) — зменшення на 8,24 %.

6. Афект щодо поведінки, яка вимагається від інших

- Високий рівень: 1 особа (1,18 %) — зменшення на 1,18 %.
- Середній рівень: 37 осіб (43,53 %) — зростання на 5,88 %.
- Низький рівень: 47 осіб (55,29 %) — зменшення на 7,06 %.

Покращення в цих показниках свідчить про те, що програма допомогла студентам краще розуміти свої емоції та емоції оточуючих, покращити комунікацію та взаємодію в групах. Результати дослідження показників включеності, контролю та афекту за методикою ОМВ В. Шутца у осіб юнацького віку представлено на рис. 3.2.

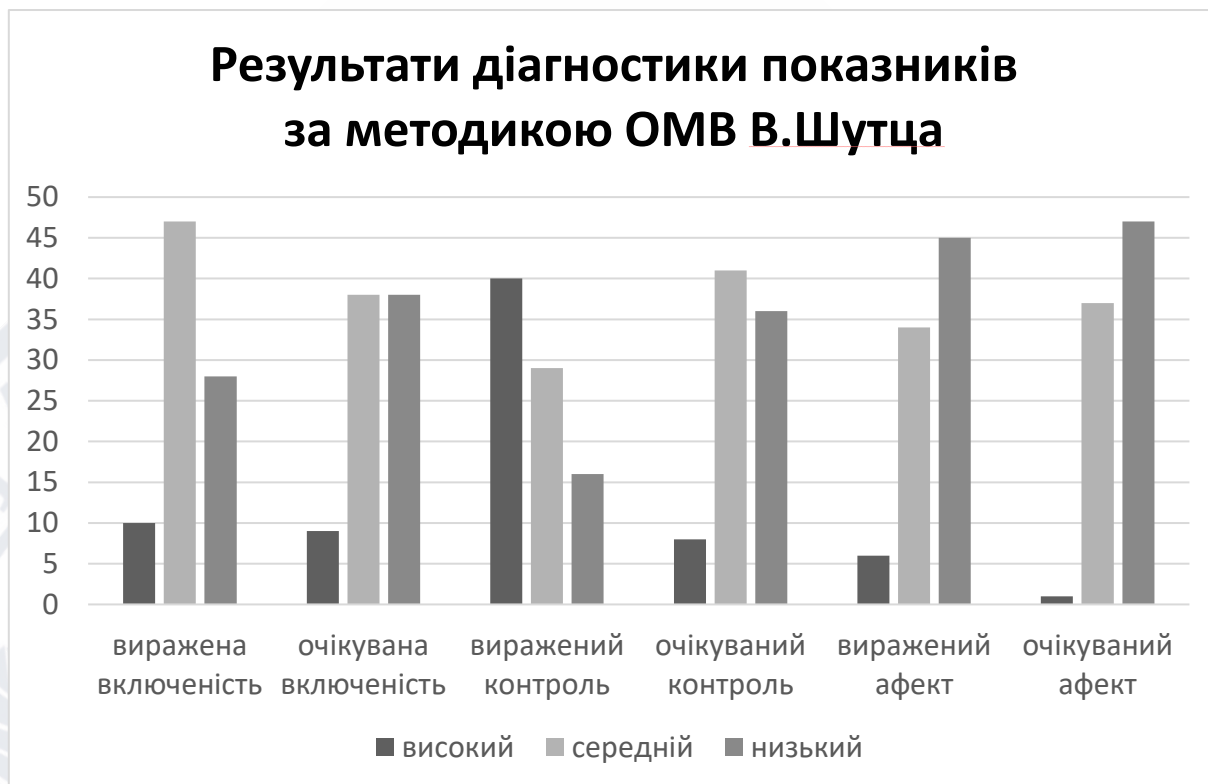

Рис.3.2 Результати повторного дослідження показників включеності, контролю та афекту за методикою ОМВ В. Шутца у осіб юнацького віку

Типи ставлення до оточуючих (Методика Т. Лірі)

Зміни в типах ставлення також свідчать про позитивну динаміку

Авторитарний тип: 22 (25,88 %) — зменшення на 5,88 %.

Агресивний тип: 2 (2,35 %) — зменшення на 2,35 %.

Доброзичливий тип: 16 (18,82 %) — зростання на 2,35 %.

Альтруїстичний тип: 22 (25,88 %) — зростання на 4,70 %.

Загалом, можна стверджувати, що після корекційної програми зменшилась кількість студентів з авторитарними та агресивними типами ставлення, водночас збільшилась кількість студентів з доброзичливим і альтруїстичним типами ставлення. Результати дослідження домінуючих типів ставлення індивіда до оточуючих за методикою Т. Лірі у осіб юнацького віку представлено на рис. 3.3.

Рис. 3.3 Співвідношення домінуючих типів ставлення індивіда до оточуючих за методикою Т. Лірі.

Загалом, повторне опитування продемонструвало позитивні зміни серед осіб юнацького віку після проведення корекційної програми. Відзначено значне зниження рівня агресії та ворожості, покращення міжособистісних стосунків та розвитку більш конструктивних типів ставлення до оточуючих. Ці результати свідчать про ефективність проведеної програми і важливість подальших тренінгів та заходів, спрямованих на підтримку емоційного та соціального розвитку молоді.

3.3 Математико - статистична обробка результатів дослідження міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку

Для перевірки гіпотези про закон розподілу використано критерій Пірсона. Отримано наступні результати:

Чим більше людина авторитарна при взаємодії з оточуючими, тим більше проявляє егоїзм ($r_{xy}=0,72$), агресивність ($r_{xy}=0,63$), підозрілість ($r_{xy}=0,39$), залежність ($r_{xy}=0,54$), доброзичливість ($r_{xy}=0,58$), альтруїзм ($r_{xy}=0,50$) у комунікуванні. Також чим більше проявляється непряма агресія ($r_{xy}=0,34$), вербальна агресія ($r_{xy}=0,30$), тим більший рівень індексу агресивності ($r_{xy}=0,35$). Чим більше дана особистість виражає включеність у спілкуванні з іншими ($r_{xy}=0,31$), контроль ($r_{xy}=0,49$), тим більше потребує і виражає включеність водночас ($r_{xy}=0,30$), потребує і виражає контроль водночас ($r_{xy}=0,44$), знаходиться в дисбалансі між бажанням отримувати та виражати контроль ($r_{xy}=0,40$).

Чим більше людина егоїстична при взаємодії з оточуючими, тим більше вона проявляє агресивність ($r_{xy}=0,68$), підозрілість ($r_{xy}=0,50$), залежність ($r_{xy}=0,48$), доброзичливість ($r_{xy}=0,40$), альтруїстичність ($r_{xy}=0,36$) у комунікуванні. Також для такої людини характерна непряма агресія ($r_{xy}=0,36$) та високий рівень індексу агресивності ($r_{xy}=0,35$). Вона схильна виражати контроль ($r_{xy}=0,32$), потребувати і виражати контроль водночас ($r_{xy}=0,33$).

Чим більше людина агресивна у стосунках з оточуючими, тим більше вона проявляє підозрілість ($r_{xy}=0,73$), підпорядкованість ($r_{xy}=0,42$), залежність ($r_{xy}=0,49$), доброзичливість ($r_{xy}=0,44$) та альтруїзм ($r_{xy}=0,44$) у комунікуванні. Також для неї властиві непряма агресія ($r_{xy}=0,45$), роздратування ($r_{xy}=0,31$), вербальна агресія ($r_{xy}=0,33$) та високий рівень індексу агресивності ($r_{xy}=0,41$).

Чим більше людина підозріла у взаємодії з оточуючими, тим більше вона проявляє підпорядкованість ($r_{xy}=0,60$), залежність ($r_{xy}=0,52$), доброзичливість ($r_{xy}=0,33$) та альтруїзм ($r_{xy}=0,35$) під час комунікації. Для такої особистості також характерні непряма агресія ($r_{xy}=0,33$), роздратування ($r_{xy}=0,41$), негативізм ($r_{xy}=0,34$), образа ($r_{xy}=0,33$), підозрілість ($r_{xy}=0,32$) і високий рівень індексу ворожості ($r_{xy}=0,35$).

Чим більше людина підпорядкована у взаємодії з іншими, тим більше вона проявляє залежність ($r_{xy}=0,62$), доброзичливість ($r_{xy}=0,51$) та альтруїзм ($r_{xy}=0,55$) у спілкуванні.

Чим більше людина залежна при взаємодії з оточуючими, тим більше вона проявляє доброзичливість ($r_{xy}=0,78$) та альтруїзм ($r_{xy}=0,69$) під час комунікації. Вона також потребує і виражає контроль водночас ($r_{xy}=0,30$).

Чим більше людина доброзичлива у взаємодії з оточуючими, тим більше вона проявляє альтруїзм ($r_{xy}=0,75$) у комунікації. Вона також виражає включеність у спілкуванні з іншими ($r_{xy}=0,33$).

Чим більше людина проявляє фізичну агресію при взаємодії з іншими, тим більше для неї властиві роздратування ($r_{xy}=0,33$), вербальна агресія ($r_{xy}=0,37$) і підвищений рівень агресивності ($r_{xy}=0,69$).

Чим більше людина проявляє непряму агресію у взаємодії з іншими, тим більше для неї характерні роздратування ($r_{xy}=0,31$), негативізм ($r_{xy}=0,32$), вербальна агресія ($r_{xy}=0,46$) і підвищений індекс агресивності ($r_{xy}=0,71$). Вона також виражає контроль у спілкуванні з іншими ($r_{xy}=0,30$), потребує і виражає контроль водночас ($r_{xy}=0,30$).

Чим більше людина проявляє роздратування при взаємодії з іншими, тим більше для неї властиві негативізм ($r_{xy}=0,40$), образа ($r_{xy}=0,60$), підозрілість ($r_{xy}=0,46$), вербальна агресія ($r_{xy}=0,42$), почуття провини ($r_{xy}=0,40$), а також підвищені індекси агресивності ($r_{xy}=0,47$) і ворожості ($r_{xy}=0,57$).

Чим більше людина проявляє негативізм у стосунках з іншими, тим більше для неї характерні образа ($r_{xy}=0,46$), підозрілість ($r_{xy}=0,38$), вербальна агресія ($r_{xy}=0,57$), почуття провини ($r_{xy}=0,36$), підвищені індекси агресивності ($r_{xy}=0,54$) і ворожості ($r_{xy}=0,45$). Такій особі не властивий внутрішній конфлікт або дисбаланс у потребі афіліації ($r_{xy}=-0,40$).

Чим більше людина проявляє образу під час взаємодії з іншими, тим більше для неї характерні підозрілість ($r_{xy}=0,71$), вербальна агресія ($r_{xy}=0,31$), почуття провини ($r_{xy}=0,50$), підвищені індекси агресивності ($r_{xy}=0,36$) і

ворожості ($r_{xy}=0,91$). Вона також не проявляє виражену афіліацію ($r_{xy}=-0,30$) і не має внутрішнього конфлікту чи дисбалансу в потребі афіліації ($r_{xy}=-0,34$).

Чим більше людина проявляє підозрілість у взаємодії з іншими, тим більше для неї властиві почуття провини ($r_{xy}=0,47$) і підвищений індекс ворожості ($r_{xy}=0,93$). Така особа не має внутрішнього конфлікту або дисбалансу в потребі афіліації ($r_{xy}=-0,35$).

Чим більше людина проявляє вербальну агресію у стосунках з іншими, тим більше для неї характерний підвищений індекс агресивності ($r_{xy}=0,85$). Вона також схильна до вираженого контролю над іншими ($r_{xy}=0,34$).

Чим більше людина відчуває почуття провини у взаємодії з іншими, тим більше для неї характерний підвищений індекс ворожості ($r_{xy}=0,53$). Вона також потребує афіліації від оточуючих ($r_{xy}=0,36$).

Чим більше людині властивий підвищений індекс агресивності при взаємодії з іншими, тим більше для неї характерний підвищений індекс ворожості ($r_{xy}=0,33$).

Чим більше людині властивий підвищений індекс ворожості, тим менше вона прагне до вираженої афіліації щодо інших ($r_{xy}=-0,32$) та не має внутрішнього дисбалансу в потребі афіліації ($r_{xy}=-0,37$).

Чим більше людина прагне до спілкування та належності до групи, тим більше вона прагне до уваги та прийняття від інших ($r_{xy}=0,54$), схильна контролювати інших ($r_{xy}=0,54$), водночас бажає, щоб інші контролювали її ($r_{xy}=0,33$), виражає афіліацію ($r_{xy}=0,42$). Їй властива потреба у включенні з обох сторін ($r_{xy}=0,81$), у контролі з обох сторін ($r_{xy}=0,54$), має дисбаланс у бажанні надавати та отримувати контроль ($r_{xy}=0,36$) та баланс у бажанні надавати та отримувати емоційну близькість ($r_{xy}=0,36$).

Чим більше людина прагне до уваги та прийняття від інших, тим більше вона схильна контролювати інших та ситуацію ($r_{xy}=0,57$), готова проявляти емоційну близькість ($r_{xy}=0,36$). Їй властива потреба у включенні з обох сторін ($r_{xy}=0,93$), відсутній дисбаланс щодо цієї потреби ($r_{xy}=-0,78$), має потребу у

контролі з обох сторін ($r_{xy}=0,52$), а також дисбаланс у цій потребі ($r_{xy}=0,45$) та дисбаланс у потребі афіліації з обох сторін ($r_{xy}=0,31$).

Чим більше людина прагне контролювати інших та ситуацію, тим більше вона бажає, щоб інші контролювали її ($r_{xy}=0,40$), має потребу у включенні з обох сторін ($r_{xy}=0,63$), у контролі з обох сторін ($r_{xy}=0,91$), відчуває дисбаланс у потребі контролю ($r_{xy}=0,79$) та дисбаланс у потребі афіліації з обох сторін ($r_{xy}=0,33$).

Чим більше людина має потребу в підпорядкуванні, тим менше вона бажає отримувати емоційну підтримку від інших ($r_{xy}=-0,43$), але виражає потребу у включеності з обох сторін ($r_{xy}=0,30$) та контролі з обох сторін ($r_{xy}=0,74$), і відчуває дисбаланс у потребі афіліації з обох сторін ($r_{xy}=0,42$).

Чим більше людина готова проявляти емоційну близькість, тим більше вона потребує включеності з обох сторін ($r_{xy}=0,44$), має баланс у потребі афіліації з обох сторін ($r_{xy}=0,80$) та відчуває дисбаланс цього показника ($r_{xy}=0,68$).

Чим більше людина відчуває потребу у теплих міжособистісних стосунках, тим більше вона не потребує контролю з обох сторін ($r_{xy}=-0,35$), має баланс у потребі емоційного зближення з обох сторін ($r_{xy}=0,74$), а також відсутній дисбаланс у цій потребі ($r_{xy}=-0,59$).

Чим більше людина відчуває потребу у включенні з обох сторін, тим менше в неї проявляється дисбаланс щодо цієї потреби ($r_{xy}=-0,50$), більше виражена потреба у контролі з обох сторін ($r_{xy}=0,60$), є дисбаланс у цій потребі ($r_{xy}=0,47$), а також існує баланс у потребі афіліації з обох сторін ($r_{xy}=0,32$) та дисбаланс у цьому показнику ($r_{xy}=0,33$).

Чим більше людина відчуває потребу у контролі з обох сторін, тим більше вона відчуває дисбаланс у цьому показнику ($r_{xy}=0,47$) та дисбаланс у потребі афіліації з обох сторін ($r_{xy}=0,43$).

Розглянемо отримані нами результати детальніше

Дослідження демонструє, що з підвищенням авторитарності, егоїзму, агресивності, підозрілості та інших характеристик у спілкуванні люди можуть проявляти поведінкові риси, які є соціально неоднозначними. Сильні кореляційні зв'язки, вказані в результатах (наприклад, між авторитарністю і егоїзмом — $r_{xy} = 0,72$, агресивністю — $r_{xy} = 0,63$), показують певну тенденцію: авторитетні особистості в міжособистісній комунікації часто схильні до егоїстичних, агресивних проявів, підозрілості й потреби в контролі. Одночасно вони можуть демонструвати доброзичливість, альтруїзм та включеність, що говорить про амбівалентний характер їхньої поведінки.

Також можна припустити, що зростання авторитарності й відповідних проявів егоїзму та агресії може бути пов'язане з потребою таких осіб підтримувати соціальну владу та контроль над іншими. Це створює дисбаланс між їхніми бажаннями контролювати і потребою бути прийнятими, що зумовлює додатковий стрес і негативні прояви у взаємодії. Це підтверджується також і кореляціями з підозрілістю (наприклад, агресія пов'язана з підозрілістю на рівні $r_{xy} = 0,73$), що може означати захисну реакцію або низьку довіру до оточуючих.

Результати вказують на те, що різні риси особистості впливають на поведінку людей при взаємодії з іншими. Так, залежні люди мають сильну тенденцію до доброзичливості ($r_{xy} = 0,78$) та альтруїзму ($r_{xy} = 0,69$), що свідчить про їхню потребу у підтримці й схваленні. Однак одночасна потреба в контролі ($r_{xy} = 0,30$) може вказувати на певний внутрішній конфлікт між бажанням отримувати підтримку й самостійно впливати на ситуацію.

Доброзичливі особистості виявляють високий рівень альтруїзму ($r_{xy} = 0,75$) та включеність у спілкування ($r_{xy} = 0,33$), що говорить про їхню відкритість до інших та потребу в гармонійних відносинах. Це може означати, що доброзичливість стає основою для формування більш емпатійних і підтримуючих стосунків, що позитивно впливає на комунікацію.

Особи, які проявляють фізичну агресію, часто демонструють роздратування ($r_{xy} = 0,33$) та вербальну агресію ($r_{xy} = 0,37$), а також мають

високий рівень агресивності ($r_{xy} = 0,69$). Це вказує на загальну схильність до вираження емоцій через агресивні дії. Така поведінка може свідчити про низький рівень емоційної регуляції або намагання вирішувати конфлікти через домінування.

Непряма агресія пов'язана з роздратуванням ($r_{xy} = 0,31$), негативізмом ($r_{xy} = 0,32$), вербальною агресією ($r_{xy} = 0,46$) та високим індексом агресивності ($r_{xy} = 0,71$), що вказує на схильність до пасивно-агресивної поведінки. Потреба і вираження контролю ($r_{xy} = 0,30$) також свідчать про внутрішню напругу між бажанням домінувати та неможливістю це зробити відкрито.

Особи, що виявляють роздратування, мають високі кореляції з образливістю ($r_{xy} = 0,60$), негативізмом ($r_{xy} = 0,40$), підозрілістю ($r_{xy} = 0,46$) і почуттям провини ($r_{xy} = 0,40$). Підвищений рівень агресивності ($r_{xy} = 0,47$) та ворожості ($r_{xy} = 0,57$) також вказує на те, що такі особи можуть мати конфлікти з оточуючими через свою емоційну нестабільність.

Загалом, ці показники можуть свідчити, що людина, відчуючи певні емоційні чи соціальні труднощі, виявляє агресивні та негативні риси, які є проявом її внутрішніх конфліктів або спробою компенсувати особистісну невпевненість.

З результатів видно, що негативізм у взаємодії з іншими тісно пов'язаний із образливістю ($r_{xy} = 0,46$), підозрілістю ($r_{xy} = 0,38$) та вербальною агресією ($r_{xy} = 0,57$). Крім того, люди з негативістичною поведінкою часто мають підвищені рівні агресивності ($r_{xy} = 0,54$) та ворожості ($r_{xy} = 0,45$), що свідчить про загальну тенденцію до конфліктності. Ці особи зазвичай не відчують внутрішнього конфлікту в потребі афіліації ($r_{xy} = -0,40$), можливо, тому що їхні очікування щодо підтримки від інших знижені, і вони віддають перевагу самотійності або відстороненості.

Люди, схильні до образливості, демонструють сильну підозрілість ($r_{xy} = 0,71$), вербальну агресію ($r_{xy} = 0,31$), підвищений індекс ворожості ($r_{xy} = 0,91$) і почуття провини ($r_{xy} = 0,50$). Їм притаманний високий рівень агресивності (r_{xy}

= 0,36) і недовіра до інших, що підсилює їхню ізоляцію та негативне ставлення до оточення. Відсутність потреби в афіліації ($r_{xy} = -0,30$) та відсутність внутрішнього конфлікту щодо цього ($r_{xy} = -0,34$) можуть свідчити про те, що ці люди не прагнуть близьких стосунків і, можливо, захищаються від можливого розчарування через недовіру.

У підозрілих людей часто зустрічається високе почуття провини ($r_{xy} = 0,47$) та підвищений рівень ворожості ($r_{xy} = 0,93$). Відсутність внутрішнього конфлікту в потребі афіліації ($r_{xy} = -0,35$) може пояснюватися їхньою орієнтацією на уникання глибоких взаємозв'язків, оскільки вони мають сильну схильність до недовіри і негативного ставлення до оточення, що перешкоджає розвитку дружніх відносин.

Вербально агресивні особи мають дуже високий індекс загальної агресивності ($r_{xy} = 0,85$) та схильність до контролю інших ($r_{xy} = 0,34$). Їхнє прагнення до домінування й контролю може бути відповіддю на їхній високий рівень агресії, що проявляється через словесні напади та критику.

Особи з почуттям провини часто виявляють підвищений рівень ворожості ($r_{xy} = 0,53$), що може бути спричинено внутрішніми конфліктами. Їм притаманна також потреба в афіліації ($r_{xy} = 0,36$), що свідчить про бажання отримати підтримку та прийняття від інших, навіть попри власне негативне ставлення. Це, ймовірно, вказує на внутрішню суперечність між бажанням прийняття та страхом відторгнення, що підсилює почуття провини.

Загалом, результати показують, що негативні риси (наприклад, підозрілість, агресія, образа) супроводжуються високим рівнем ворожості та відчуження від соціальних контактів, тоді як доброзичливість і альтруїзм пов'язані з позитивними взаєминами та гармонійною комунікацією.

З додаткових результатів випливає, що підвищений індекс агресивності часто супроводжується високим рівнем ворожості ($r_{xy} = 0,33$). Ці люди схильні до конфліктності та сприймають оточуючих з певним рівнем недовіри чи відчуженості, що часто ускладнює гармонійне спілкування.

Якщо людині притаманний підвищений індекс ворожості, то в неї, як правило, відсутня потреба в афіліації ($r_{xy} = -0,32$) і немає внутрішнього дисбалансу в цій потребі ($r_{xy} = -0,37$). Це може означати, що ворожі люди уникають близьких контактів і не мають внутрішніх конфліктів щодо потреби в належності до групи, приймаючи свою дистанційованість як норму.

Люди, що прагнуть до спілкування і належності до групи, виражають потребу в увазі та прийнятті від інших ($r_{xy} = 0,54$) і часто схильні контролювати оточуючих ($r_{xy} = 0,54$). Вони хочуть як віддавати, так і отримувати контроль і емоційну підтримку, що виражається у високій потребі в афіліації ($r_{xy} = 0,42$) та взаємному включенні ($r_{xy} = 0,81$). Однак, при цьому у них може спостерігатися дисбаланс між бажанням контролювати і бути підконтрольними ($r_{xy} = 0,36$), що може створювати труднощі у побудові гармонійних стосунків.

Особи, що прагнуть до уваги й прийняття, також схильні контролювати ситуацію та оточуючих ($r_{xy} = 0,57$), водночас готові до емоційної близькості ($r_{xy} = 0,36$). Їхня потреба у взаємному включенні є дуже високою ($r_{xy} = 0,93$), що свідчить про бажання підтримувати відкриті та тісні стосунки. При цьому відсутність дисбалансу у потребі включення ($r_{xy} = -0,78$) може означати, що вони почуваються комфортно у соціальному середовищі. Водночас існує деякий дисбаланс у потребі контролю ($r_{xy} = 0,45$) та афіліації ($r_{xy} = 0,31$), що може свідчити про труднощі в підтримці рівноваги між особистими потребами та очікуваннями оточуючих.

Коли людина прагне контролювати інших і ситуацію, вона також бажає, щоб інші контролювали її ($r_{xy} = 0,40$). Це може відображати потребу у взаємному впливі та рівноправності у відносинах. Вона відчуває сильну потребу у взаємному включенні ($r_{xy} = 0,63$) та контролі з обох сторін ($r_{xy} = 0,91$), що вказує на бажання створити гармонійний баланс у відносинах. Однак наявний дисбаланс в цій потребі ($r_{xy} = 0,79$) і потребі афіліації ($r_{xy} = 0,33$) свідчить про внутрішню невизначеність та труднощі в досягненні рівноваги між самоконтролем і потребою отримати контроль від інших.

Загалом, результати показують, що бажання контролю та афіліації є тісно взаємопов'язаними і можуть призводити до внутрішніх конфліктів, особливо якщо особистість прагне домінування, але водночас залежить від думки інших. Люди з потребою в увазі та контролі мають труднощі у досягненні балансу між своїми бажаннями впливати і відчувати вплив інших, що може створювати певні соціальні труднощі та викликати напругу у відносинах.

Додаткові результати свідчать про те, що людина з потребою в підпорядкуванні не прагне емоційної підтримки від інших ($r_{xy} = -0,43$), однак має потребу у взаємному контролі та включеності в спілкуванні ($r_{xy} = 0,74$ та $r_{xy} = 0,30$ відповідно). Водночас у такої особи проявляється дисбаланс у потребі до афіліації з обох сторін ($r_{xy} = 0,42$), що може відображати внутрішню напругу між бажанням бути частиною соціальних взаємодій і водночас підпорядковуватись іншим.

Коли людина готова до емоційної близькості, вона виражає потребу у взаємному включенні ($r_{xy} = 0,44$), а також показує баланс в потребі до афіліації з обох сторін ($r_{xy} = 0,80$), хоча одночасно існує деякий дисбаланс в цьому показнику ($r_{xy} = 0,68$). Це може вказувати на складність у досягненні стабільності у стосунках, де одночасно проявляється прагнення до близькості і можливі сумніви або коливання щодо неї.

Люди, які відчують потребу у теплих міжособистісних стосунках, мають тенденцію до відсутності потреби у взаємному контролі ($r_{xy} = -0,35$), що підкреслює їхній акцент на емоційній близькості, а не на контролі. У таких осіб присутній баланс у потребі до емоційного зближення ($r_{xy} = 0,74$), а також відсутній дисбаланс у цій потребі ($r_{xy} = -0,59$), що свідчить про гармонійність у стосунках і комфортність в близьких зв'язках без прагнення до домінування або підпорядкування.

Особи, які потребують взаємного включення, зазвичай не відчують дисбалансу у цій потребі ($r_{xy} = -0,50$), що може свідчити про стабільність у сприйнятті взаємодії з іншими. У них також проявляється потреба у взаємному

контролі ($r_{xy} = 0,60$), хоча присутній певний дисбаланс у цій потребі ($r_{xy} = 0,47$). У таких осіб є баланс у бажанні до афіліації з обох сторін ($r_{xy} = 0,32$), проте одночасно проявляється деякий дисбаланс у цьому показнику ($r_{xy} = 0,33$).

Люди, що відчують потребу у контролі з обох сторін, зазвичай також відчують дисбаланс у цій потребі ($r_{xy} = 0,47$) і дисбаланс у потребі до афіліації з обох сторін ($r_{xy} = 0,43$). Це може свідчити про внутрішню боротьбу між прагненням до рівноваги у контролі та потребою в соціальному прийнятті, що ускладнює їхні взаємодії з оточуючими.

Отже, результати свідчать, що люди, які прагнуть до емоційної близькості та афіліації, зазвичай мають більш гармонійні стосунки, де баланс між контролем та включеністю є відносно стабільним. Натомість особи з акцентом на контролі або підпорядкуванні часто мають внутрішній дисбаланс, що може впливати на якість їхніх стосунків та здатність до відкритого взаєморозуміння.

Проаналізуємо отримані нами результати по t - критерію Стьюдента

1. Авторитарний тип взаємодії: $t_{ст}=4,68$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

Оскільки $t_{1кр} < t_{2кр} < t_{ст}$, зміни відбулися на рівні значущості 0,01, що свідчить про репрезентативність вибірки на 99,9%.

Цей результат може вказувати на те, що авторитарний стиль взаємодії значно змінився, ймовірно через зміни в соціальних або внутрішньоособистісних факторах, що впливають на тенденцію до домінування та контролю у стосунках.

2. Егоїстичний тип взаємодії: $t_{ст}=1,91$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

Оскільки $t_{1кр} < t_{ст} < t_{2кр}$, зміни відбулися на рівні значущості 0,05, репрезентативність вибірки становить 95%.

Це свідчить про те, що егоїстичні риси помірно виражені, можливо через підвищений інтерес до особистих потреб та самозахисту, але не настільки, щоб суттєво змінити загальний характер взаємодії.

3. Агресивний тип взаємодії: $t_{ст}=2,29$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

Оскільки $t_{1кр} < t_{2кр} < t_{ст}$, зміни відбулися на рівні значущості 0,01 (репрезентативність вибірки — 99,9%).

Агресивність зростає значно, що може бути пов'язано із зовнішнім тиском чи стресовими умовами, які підвищують рівень конфліктності та напруження.

4. Підозрілий тип взаємодії: $t_{ст}=1,71$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{1кр} < t_{ст} < t_{2кр}$, зміни відбулися на рівні значущості 0,05 (репрезентативність вибірки — 95%).

Підозрілість підвищилася, ймовірно, через недовіру або почуття загрози, що можуть бути спричинені зовнішніми або соціальними факторами.

5. Підпорядкований тип взаємодії: $t_{ст}=2,35$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{1кр} < t_{2кр} < t_{ст}$, зміни на рівні значущості 0,01, репрезентативність вибірки — 99,9%.

Це свідчить про зростання тенденції до підпорядкування. Можливо, це є результатом підвищеного соціального тиску або потреби в належності до певної групи.

6. Залежний тип взаємодії: $t_{ст}=0,91$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{ст} < t_{1кр} < t_{2кр}$, змін не відбулося.

Це означає стабільність у залежних рисах, що вказує на відсутність значного впливу на даний тип взаємодії.

7. Доброзичливий тип взаємодії: $t_{ст}=-3,40$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{ст} < t_{1кр} < t_{2кр}$, змін не відбулося.

Доброзичливість залишилася на тому ж рівні, що свідчить про відсутність змін у тенденції до дружнього ставлення.

8. Альтруїстичний тип взаємодії: $t_{ст}=-4,49$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{ст} < t_{1кр} < t_{2кр}$, змін не відбулося.

Альтруїзм зберігся на тому ж рівні, можливо, через стабільні моральні або етичні установки.

9. Індекс агресивності: $t_{ст}=9,19$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{1кр} < t_{2кр} < t_{ст}$, значущість 0,01, репрезентативність 99,9%.

Показник агресивності суттєво підвищився, можливо через зростання загального рівня стресу або вплив негативних соціальних факторів.

10.Індекс ворожості: $t_{ст}=4,98$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{1кр} < t_{2кр} < t_{ст}$, значущість 0,01, репрезентативність 99,9%.

Підвищення ворожості може бути пов'язане з конфліктними ситуаціями або негативним досвідом, що призвели до зростання недовіри.

11.Показник Іе: $t_{ст}=-1,13$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{ст} < t_{1кр} < t_{2кр}$, змін не відбулося.

Вказує на стабільність у цьому аспекті.

12.Показник Іw: $t_{ст}=-5,77$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{ст} < t_{1кр} < t_{2кр}$, змін не відбулося.

Стабільність у цьому показнику може відображати сталі установки, що залишаються незмінними.

13.Показник Се: $t_{ст}=-1,62$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{ст} < t_{1кр} < t_{2кр}$, змін не відбулося.

Вказує на відсутність значних змін у поведінці, пов'язаній з емпатією або співчуттям.

14.Показник Сw: $t_{ст}=-7,92$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{ст} < t_{1кр} < t_{2кр}$, змін не відбулося.

Це свідчить про стабільність у показнику, що може вказувати на сталість в установках щодо контролю.

15.Показник Ае: $t_{ст}=-5,17$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{ст} < t_{1кр} < t_{2кр}$, змін не відбулося.

Можливо, вказує на стабільність у схильності до емоційного вираження.

16.Показник Аw: $t_{ст}=-7,12$, $t_{1кр}=1,66$, $t_{2кр}=1,98$.

$t_{ст} < t_{1кр} < t_{2кр}$, змін не відбулося.

Стабільність у цьому показнику свідчить про сталість в установках щодо взаємодії.

Таким чином, показники, де зміни відбулися на високому рівні значущості (наприклад, Авторитарний тип, Індекс агресивності, Індекс ворожості), вказують

на зростання конфліктності й агресивності, що може бути викликано стресовими умовами чи зовнішнім тиском.

3.4 Розробка рекомендацій для осіб юнацького віку щодо нормалізації міжособистісних стосунків та пониження рівня агресії

Розробка рекомендацій для осіб юнацького віку щодо нормалізації міжособистісних стосунків та пониження рівня агресії є важливою частиною психологічної підтримки, адже саме в цей період життя відбуваються важливі зміни в особистісному розвитку та соціальних взаємодіях. Нижче наведено кілька рекомендацій, які можуть допомогти в цьому процесі

1. Розвиток емоційної грамотності

Самоусвідомлення емоцій. Важливо навчитися розпізнавати та розуміти свої емоції, щоб знати, коли виникає агресія або напруга. Практика ведення щоденника емоцій може допомогти з цим.

Контроль емоцій. Техніки релаксації (наприклад, глибоке дихання, медитація) дозволяють заспокоїтися та уникати імпульсивних реакцій.

Називання емоцій. Практика вираження своїх емоцій словами («Я злюсь», «Я засмучений») замість агресивних або неприязних вчинків допомагає контролювати емоційний стан.

2. Комунікативні навички

Активне слухання. Важливо вчитися слухати співрозмовника без переривань, проявляючи інтерес до його слів. Це дозволяє уникнути непорозумінь і знижує ймовірність конфліктів.

Ненасильницьке спілкування. Використання «я-повідомлень» замість «ти-повідомлень» допомагає уникати звинувачень і зменшує напруження в розмові. Наприклад, замість «Ти завжди запізнюєшся» можна сказати: «Я відчуваю себе незручно, коли ми запізнюємося».

Навчання висловлювати свої почуття конструктивно. Замість того щоб зриватися на агресію, краще обговорювати проблеми відкрито і мирно.

3. Пошук здорових способів вираження агресії

Фізична активність. Заняття спортом, наприклад, біг, боротьба або командні ігри, можуть стати хорошим способом зняття напруги та агресії.

Творчі хобі. Малювання, музика, писання можуть служити каналами для вираження емоцій і зменшення стресу.

Методи релаксації. Йога, медитація або дихальні практики допомагають розслабитися і уникати накопичення негативних емоцій.

4. Розвиток емпатії та толерантності

Вчитися ставати на місце іншої людини. Розуміння точок зору інших може допомогти знизити рівень конфліктів. Питання типу «Як би я почувався на його місці?» можуть допомогти уникати непорозумінь.

Визначення спільних інтересів. Виявлення того, що об'єднує, а не розділяє, сприяє зміцненню взаєморозуміння.

5. Зниження стресу та впливу тривожних факторів

Збереження здорового способу життя. Регулярний сон, правильне харчування, фізична активність і обмеження вживання кофеїну чи алкоголю можуть допомогти знизити рівень стресу.

Управління часом. Заняття, які допомагають розпоряджатися часом, зменшують стрес і тривогу, що можуть стати тригерами для агресії.

Пошук підтримки. Якщо відчуваєшся розгублено або не можеш впоратися зі своїми емоціями, звернення за допомогою до дорослих, психологів чи довірених осіб допоможе знайти вихід із складних ситуацій.

6. Розвінчування стереотипів і виховання культури ненасильства

Вивчення моделей ненасильницької поведінки. Пропаганда взаємної поваги та рішень без насильства допомагає створювати позитивне середовище.

Розуміння наслідків агресії. Важливо усвідомити, що агресія та насильство мають руйнівні наслідки, не лише для іншої людини, але й для самого агресора.

7. Підтримка здорових стосунків у колективі

Побудова дружніх стосунків. Заохочення підтримки один одного в групі, спільні заняття або просто час, проведений разом, сприяють згуртуванню та формуванню здорових відносин.

Розв'язання конфліктів мирним шляхом. Важливо вміти не тільки виявляти свої права, але й знаходити компроміси, враховуючи інтереси усіх сторін.

8. Навчання відповідальності за свої вчинки

Самоконтроль і самовідповідальність. Розуміння, що ми відповідальні за власні вчинки, допомагає уникати обвинувачень інших у своїх емоціях чи проблемах.

Пошук рішень у складних ситуаціях, адже краще шукати шляхи вирішення проблем, ніж зациклюватися на їх існуванні або закидувати іншій людині.

Загалом, важливо, щоб юнацький вік був періодом розвитку здорових, конструктивних навичок взаємодії, а не моментом, коли конфлікти й агресія домінують у соціальних відносинах. Підтримка та розуміння з боку дорослих і товаришів також є важливими факторами для розвитку емоційної зрілості та зниження рівня агресії серед молоді.

Висновок до розділу 3

Запровадження психокорекційної програми для зниження рівня агресивності у юнацькому колективі є важливим кроком у сприянні позитивним змінам у міжособистісних стосунках молоді. Програма комплексно спрямована на зменшення агресивних проявів та поліпшення соціальної взаємодії через розвиток навичок емоційної саморегуляції, самоконтролю та емпатії. Тренінгові й арт-терапевтичні заняття допомагають учасникам навчитися управлінню власними емоціями, активному слуханню та конструктивному вирішенню конфліктів. Важливим результатом є також підвищення самооцінки та впевненості в собі, що сприяє загальному зниженню агресивної поведінки серед юнацтва. Пам'ятка для боротьби з агресією є корисним ресурсом, що дозволяє молоді більш усвідомлено та ефективно працювати над контролем агресивних

імпульсів. Загалом, повторне опитування продемонструвало позитивні зміни серед осіб юнацького віку після проведення корекційної програми. Відзначено значне зниження рівня агресії та ворожості, покращення міжособистісних стосунків та розвитку більш конструктивних типів ставлення до оточуючих. Ці результати свідчать про ефективність проведеної програми і важливість подальших тренінгів та заходів, спрямованих на підтримку емоційного та соціального розвитку молоді.

Обраховані нами результати за критерієм Пірсона свідчать, що люди, які прагнуть до емоційної близькості та афіліації, зазвичай мають більш гармонійні стосунки, де баланс між контролем та включеністю є відносно стабільним. Натомість, особи з акцентом на контролі або підпорядкуванні часто мають внутрішній дисбаланс, що може впливати на якість їхніх стосунків та здатність до відкритого взаєморозуміння. Отримані нами результати по t - критерію Стюдента, вказали на показники, де зміни відбулися на високому рівні значущості (наприклад, Авторитарний тип, Індекс агресивності, Індекс ворожості), що проявляється у зростанні конфліктності й агресивності і може бути викликано стресовими умовами чи зовнішнім тиском.

Юнацький вік є ключовим етапом формування особистості, коли соціальні контакти та міжособистісні стосунки набувають особливого значення. Нами було розроблено рекомендації для осіб юнацького віку щодо нормалізації міжособистісних стосунків та пониження рівня агресії, що є важливою частиною психологічної підтримки, адже саме в цей період життя відбуваються важливі зміни в особистісному розвитку та соціальних взаємодіях.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило визначити вплив рівня агресивності на характер міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку та підтвердило гіпотезу про те, що агресивність негативно позначається на якості цих стосунків. Зокрема, було встановлено, що особи з високим рівнем агресивності частіше відчують незадоволеність взаєминами з оточенням, тоді як респонденти з низьким або середнім рівнем агресивності схильні до більш гармонійних і позитивних міжособистісних зв'язків.

Теоретичний аналіз показав, що агресія є значущим чинником у розвитку конфліктності та напруженості у стосунках, а її зниження сприяє формуванню здорового соціального середовища. Емпіричне дослідження виявило основні форми та рівні агресії серед юнаків, а також переважаючі типи міжособистісних стосунків, що дозволило зосередитись на найбільш поширених проблемах у міжособистісній взаємодії молоді.

На основі отриманих результатів було розроблено психокорекційну програму, орієнтовану на зниження агресивності, розвиток навичок емоційної саморегуляції та покращення комунікаційних навичок у молодих людей. Програма включала тренінгові та арт-терапевтичні заняття, які сприяли зниженню рівня агресивності та покращенню задоволеності міжособистісними стосунками серед осіб юнацького віку.

Таким чином, дослідження підтвердило важливість роботи над агресивними проявами для формування конструктивних соціальних зв'язків у молодіжному середовищі. Це підкреслює значущість психокорекційних програм як ефективного інструменту поліпшення соціальної адаптації і взаємодії серед молоді.

Література:

1. Абрамян Н. Д. Конфліктність як вікова характеристика підлітків та юнаків. *Серія: Педагогіка і психологія*. 2014. С. 3 - 16. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Concursi_naukovih_robit/2021/gruden/soop/3pl/konfliktna_povedinka/konkursna_robita_konfliktna_povedinka.pdf (дата звернення: 24.10.2024)
2. Афанасьєва В. В. Педагогічна профілактика агресивної поведінки підлітків в умовах загальноосвітньої школи. *Соц. педагог.: теор. та практика*. 2012. №2. С. 55-63.
3. Баклицька О. П. Дослідження проблеми агресивності у студентів вищих навчальних закладів: *наук. вісник. Львівський держ. унів. фізичної культури. Серія: Психологія та педагогіка*. УДК 159.923.2:364-051. 2018. С. 12-16 (дата звернення: 24.10.2024)
4. Бандура Г. Теоретичні аспекти вивчення емоційних проявів у підлітків. *Серія: Психологія*. УДК 159.9-057. М. Дрогобич. 2013. С. 226-231. URL: http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9349/1/Attitude_%20towards%20one%27s_%20own_%20body%20and%20psychological_%20characteristics.pdf (дата звернення: 24.10.2024)
5. Барчі Б. В. Особливості спілкування в ранній юності. *Наука майбутнього*. №1 (7). 2021. С. 7-11.
6. Босак О. С. Агресивна поведінка у підлітковому віці як соціальна проблема: *наук. праці*. УДК 371.51+316.613.434. МАУП. Вип. 49 (2). 2016. 189-197 с. (дата звернення: 24.10.2024)
7. Вітюк Н., Вітюк С. Прояви макіавеллізму в міжособистісній взаємодії студентської молоді. *Збірник наукових праць: психологія*. Вип. 23. 2019. С. 18-26.
8. Волянська О. В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 3. 2016. 117-134 с.

9. Галушко Л. Я. Психологічна корекція агресивної поведінки у ранній юності засобами мистецтва: автореф. дис. ... канд. пс. наук. Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника. УДК 159.922.8-053.6:7. 2012. 25-60 с. (дата звернення: 24.10.2024)

10. Головаха Є. Ми були пострадянським суспільством, а станемо повоєнним. 2022. URL: <https://kp.ua/ua/life/a661742-sotsioloh-jevhen-holovakha-mi-buli-postradjanskim-suspilstvom-a-stanemo-povojennim> (дата звернення: 24.10.2024)

11. Голярдик Н. А. Практичні рекомендації щодо психол. підтримки студентів, які потерпають від негативної конкурентної поведінки у студентському довіллі. *Збірник наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, м. Хмельницький. Серія: Психологічні науки.* №1. 2015. УДК 159.922.7:37.064.3. С. 43-53. (дата звернення: 24.10.2024)

12. Горностай П. П., Титаренко Т. М. Психологія особистості: словник - довідник / К.: Рута, 2011. URL: <https://soc.univ.kiev.ua/en/library/psihologiya-osobistosti-slovník-dovidnik-za-redakciieyu-ppgornostaya-tmtitarenko> (дата звернення: 24.10.2024)

13. Грайс Х. П. Логіка і розмова. *Синтаксис і семантика 3: Мистецтво мовлення.* 2004. С. 41-58. URL: <grice1975logic-and-conversation.pdf> (дата звернення: 24.10.2024)

14. Грибок О. П. Псих. особливості конфліктної поведінки студентів вищих навч. закладів. *Серія: Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* К., 2012. Вип. 14. С. 112-118.

15. Даценко О. А. Основи соціальної психології : навч.-метод. посіб. *Кривий Ріг.* 2018. 143 с.

16. Джексон-Дуайер Д. Міжособистісні відносини. Лондон, 2014. 200с.

17. Дмитрієва С. М., Бутузова Л. П. Розвиток асертивності юнаків як умови екологічної трансформації їх агресивності. *Київський інститут бізнесу та технологій*. № 1 (47). 2021. С. 65 – 74.

18. Емішянц О. Б. Зв'язок психологічного клімату з індивідуально – психологічними характеристиками особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2013. Вип. 41 (65). С. 53-59.

19. Зарицька В. В. Вікові передумови розвитку емоційного інтелекту особистості: наук. вісник. *Класичний приватний університету, м. Запоріжжя*. УДК: 159.9.072.5. 2013. 1-19 с. (дата звернення: 24.10.2024)

20. Качанова Ю. В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії: наук. праці. *Соціологія. Випуск 133. Том 146*. УДК 316.613.434. 2013. 50-53 с. (дата звернення: 24.10.2024)

21. Качмар О. Основні методи та прийоми попередження й контролю агресивної поведінки в соціумі. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 10. 2017. 40-46 с.

22. Корякін О. О. Авторська система роботи з подолання міжособистісних відносин домінування у студентському колективі: наук. вісник. *Серія: Психологія. М. Суми*. 2012. С. 147-152.

23. Котлова Л. О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки у підлітковому та юнацькому віці. *Пед. освіта: теорія та практика. Педагогіка. Психологія: Зб. наук. пр.* 2013. Вип. 19. С. 95-99.

24. Кузьо О. Психокорекція Я – образу в особистості юнацького віку з високим рівнем невротичності: наук. вісник. *Серія: Психологія. Педагогіка і психологія професійної освіти №2* 2013. УДК 159.922.8:159.923.2:159.98. 165 – 173 с. (дата звернення: 24.10.2024)

25. Купрій Т. Г. Соціальна афіліація студентської молоді як чинник організаційного розвитку вищої школи: наук. вісник. *Київський університет ім.*

Бориса Грінченка. *Освітологічний дискурс*. 2016. №3 (15). УДК: 37.07:130.2. 51-60 с. (дата звернення: 24.10.2024)

26. Лейн, Шеллі Д. Міжособистісне спілкування: компетентність і контексти. Велика Британія: Taylor & Francis, 2010. С. 364.

27. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 237 с.

28. Лукашевич Н. М. Вплив сімейних відносин на формування агресивної, аутоагресивної та суїцидальної поведінки у підлітків. *Харківський інст. Міжрегіональної академії управління персоналом Судово-медична експертиза*, №1. УДК 616.89-008.441.44:316.624. 2013. С. 44-47. (дата звернення: 24.10.2024)

29. Методика діагностики міжособистісних відносин (Т. Лірі). URL: <https://docs.google.com/forms/d/1Yb7sBWMcrHRgyC37pCkW4uBy2ZX9ZShws4eym6s9gkQ/edit> (дата звернення: 24.10.2024)

30. Мітюк А. Л., Лєсніченко Н. П. Гендерні особливості міжособистісного спілкування в юнацькому віці. *Наука і навчальний процес – 2020: матеріали XX Звітної наук.- практ. Конф., м. Вінниця, 16 квітня 2020 р. / За заг. ред. Г.В. Давиденко*. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 268 с.

31. Мойсєєва О. Є. Агресія підлітків: причини виникнення та можливості психокорекції: наук. вісник. *Національна академія внутрішніх справ. Серія: Психологічні проблеми роботи з делінквентами*. УДК 152.27:343.96:343.915. 2015. С. 139-148 (дата звернення: 24.10.2024)

32. Невідома Я. Г. Особливості соціалізації у юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Випуск 17. С. 337-346.

33. Опитувальник рівня агресивності Басс - Даркі. URL: <https://docs.google.com/forms/d/1Yb7sBWMcrHRgyC37pCkW4uBy2ZX9ZShws4eym6s9gkQ/edit> (дата звернення: 24.10.2024)

34. Оришин-Буждиган Л. С. Показники почуття контролю у молодому віці: порівняльний аспект. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 206-212.

35. Охременко О. Р. Проблема формування емоційних взаємин у професійній групі. *Вісник Національного університету оборони України. Серія: Питання психології*. 4 (23). 2013. 216-221 с.

36. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. Вид. 2-е, стер. Київ: Кондор, 2015. 469 с.

37. Прокоф'єва Л. О. Вияви агресивної поведінки особистості залежно від типу виховання: *наук. вісник. Ізмаїльський державний гуманітарний університет. Серія: Пед. науки*. Вип. 36. УДК 159.922.8. 2017. 200-205 с. (дата звернення: 24.10.2024)

38. Психологія ранньої і зрілої юності. 2024. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3156/97/> (дата звернення: 24.10.2024)

39. Стефенс Дж. Ерік Еріксон: біографія, психосоціальна теорія, внески, праці. 2024. URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/erik-erikson-3217> (дата звернення: 24.10.2024)

40. Столярченко О. Проблема формування толерантних міжособистісних стосунків у молодіжному середовищі: *наукове видання. Рідна школа. №11. Виховні технології. Вінницький нац. технічний університет*. 2012. 54-59 с.

41. Татьянчиков А. О. Математичні методи в психології: *навч.-метод. рекомендації. Кафедра психології НУ «Одеська юридична академія»*. Одеса: Фенікс, 2021. 48 с.

42. Тест на тип міжособистісних відносин В. Шутца (FIRO). URL: <https://docs.google.com/forms/d/1UdvKPYnxxCyH8ohJ5oyWSdJYGhToIGAkTvkQqHmlrjk/edit> (дата звернення: 24.10.2024)

43. Ткачук Л. В. Агресивність як чинник формування міжособистісних стосунків у юнаків. *Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 листопада 2024 р. / За ред. проф. В.А. Оверчук*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024.

44. Ткачук Л. В. Анкета для дослідження впливу агресії на міжособистісні стосунки. URL:

<https://docs.google.com/forms/d/1UdvKPYnxxCyH8ohJ5oyWSdJYGhToIGAkTvkQqHmlrjk/edit> (дата звернення: 24.10.2024)

45. Ткачук Л. В. Психологічні особливості проявів агресивності в юнацькому віці. *Актуальні проблеми сучасної психології у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, нові концепції та перспективи*: Матеріали I Всеукр. студент. наук. – практ. конф., 16 – 17 травня 2024 р. / Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 302-305.

46. Ткачук Л. В., Матохнюк Л. О. Особливості міжособистісних стосунків у осіб юнацького віку з різним рівнем агресивності. *«Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»: журнал*. 2024. Вип. №11 (45) 2024, м. Київ. С. 1651-1660.

47. Товт В. В. Психологічні особливості проявів агресивності в юнацькому віці: *наук. вісник. ДВНЗ «Ужгородський нац. університет». Серія Психологія*. Випуск 2. 2021. С 28 – 32.

48. Товт В. В. Психологічні особливості проявів агресивності в юнацькому віці: *наук. вісник. Ужгородський національний університет*. №2. 2021. С. 28-32.

49. Федух І. С. Психологічні особливості проявів агресивної поведінки в ранньому юнацькому віці: *автореф. дис. ... канд. психол. наук. Інститут пед. освіти та освіти дорослих академії пед. наук України*. УДК 159.922.8:616.89-008.4449. Київ, 2013. 21-38 с. (дата звернення: 24.10.2024)

50. Хомик В. Фактор межі в розвитку ідентичності юнаків у ситуаціях, що провокують на агресію: *наук. вісник. Серія: Некласичні персоністичні студії в розбудові гуманітарної парадигми. Психолог. особистості*. 2011. №1 (2). УДК 159.9 ББК 88.3. 107-124 с. (дата звернення: 24.10.2024)

51. Хом'як А. Розуміння як головна ознака комунікативного акту: *наук. вісник. Східноєвропейський нац. університет імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. 2014. № 8 (285). С. 58-63.

52. Чайковська О. М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. *Серія: Проблеми сучасної пед. освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 38 (1). С. 251-257.
53. Шова А. С. Психологічні особливості міжособистісного спілкування у ранньому юнацькому віці. *Актуальні питання сучасної психології*. С. 105-108.
54. Юйцін Чен. Психологічний вплив авторитарного виховання на дітей та молодь. *Розвиток освіти та соціальної роботи*. Університет Сассекса, Брайтон. Великобританія. 2023. С. 888–896.
55. Anderson, C. A., Bushman, B. J. Human aggression / C. A. Anderson, B. J. Bushman // *Annual Review of Psychology*. 2002. Т. 53. Р. 27–51. DOI: 10.1146/annurev.psych.53.100901.135231.
56. Baumrind, D. The influence of parenting style on adolescent competence and substance use / D. Baumrind // *The Journal of Early Adolescence*. 1991. №11(1). Р. 56–95. DOI: 10.1177/02724316911111004.
57. Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M., Little, T. D. Direct and Indirect Aggression During Childhood and Adolescence: A Meta-Analytic Review of Gender Differences, Intercorrelations, and Relations to Maladjustment // *Child Development*. 2008. №79(5). Р. 1185–1229. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2008.01184.x.
58. Crick, N. R. Relational Aggression and Children's Peer Relationships: A Review of the Literature and a Model for Future Research // *Child Development*. 1996. №67(3). Р. 993–1002. DOI: 10.1111/j.1467-8624.1996.tb01778.x.
59. Dodge, K. A., Lochman, J. E., Harnish, J. D. Social information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups / K. A. Dodge, J. E. Lochman, J. D. Harnish // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1994. №66(6). Р. 989–1002. DOI: 10.1037/0022-3514.66.6.989.
60. Graham, S., Bellmore, A. D., Mize, J. Aggression, Victimization, and Their Co-Occurrence in Middle School: Pathways to Peer Acceptance and Rejection // *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2006. №34(3). Р. 363–378. DOI: 10.1007/s10802-006-9030-2.

61. Lochman, J. E., Dodge, K. A. Peer influences on boys' aggressive behavior: Social cognitive information processing as a mediating mechanism / J. E. Lochman, K. A. Dodge // *Aggressive Behavior*. 1998. №24(5). P. 397–413. DOI: 10.1002/(SICI)1098-2337(1998)24:5<397::AID-AB17>3.0.CO;2-J.

62. Pettit, G. S., Arsiwalla, D. A developmental perspective on coercion and aggression / G. S. Pettit, D. Arsiwalla // *Child Development*. 2008. №79(1). P. 6–27. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2007.01059.x.

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення показників і форм агресії за методикою А.Басса та А.Дарки (адаптація О.Осницького) «Методика діагностики показників та форм агресії»

Методика проведення. Психолог пропонує прочитати твердження і з'ясувати, наскільки воно відповідає їхньому стилю поведінки, способу життя та дати відповідь: «так», «мабуть, так», «мабуть, ні», «ні».

Обробка та оцінювання результатів. Відповіді «так» і «мабуть, так» об'єднуються (додаються як відповіді «так»), так само і відповіді «ні» та «мабуть, ні» (додаються як відповіді «ні»).

Ключ 1 для обробки результатів методики:

«1» фізична агресія (к = 11): 1+, 9-, 17-, 25+, 33+, 41+, 48+, 55+, 62+, 68+.

«2» вербальна агресія (к = 8): 7+, 15+, 23+, 31+, 39-, 46+, 53+, 60+, 66-, 71+, 73+, 74-, 75-.

«3» непряма агресія (к = 13): 2+, 10+, 18+, 26-, 34+, 42+, 49-, 56+, 63+.

«4» негативізм (к = 20): 4+, 12+, 20+, 28+, 36-.

«5» роздратування (к = 9): 3+, 11-, 19+, 27+, 35-, 43+, 50+, 57+, 64+, 69-, 72+.

«6» підозріливість (к = 11): 6+, 14+, 22+, 30+, 38+, 45+, 52+, 59+, 65-, 70-.

«7» образа (к = 13): 5+, 13+, 21+, 29+, 37+, 44+, 51+, 58+.

«8» почуття провини (к = 11): 8+, 16+, 24+, 32+, 40+, 47+, 54+, 61+, 67+.

Номери запитань із знаком «-» вимагають реєстрації відповіді з протилежним знаком: якщо відповідь «так», то реєструється як «ні», якщо була відповідь «ні» - реєструється відповідь «так». Сума балів, помножена на коефіцієнт, указаний у дужках на кожний параметр агресивності, дає можливість одержати нормовані показники, які характеризують індивідуальні й групові результати (нульові значення не враховуються).

Сумарні показники:

$(\langle 1 \rangle + \langle 2 \rangle + \langle 3 \rangle) : 3 = \text{IA}$ - індекс агресивності;

$(\langle 6 \rangle + \langle 7 \rangle) : 2 = \text{IV}$ - індекс ворожості.

Ключ 2 з бланком для аналізу результатів (див. табл.):

Фізична агресія - використання фізичної сили проти іншої людини.

Вербальна агресія - вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик, вереск), так і через зміст мовних звертань до інших (погрози, прокляття).

Непряма агресія - використання непрямим чином чуток, пліток та вияв афектів у криках, тупотінні ногами тощо.

Негативізм - опозиційна форма поведінки, спрямована проти авторитетів та керівництва, яка може виявлятися від пасивного опору до активних дій проти вимог, правил, законів.

Роздратування - схильність до збудження, готовність виявити грубість, запальність.

Підозріливість - схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, упевненість у недобрих намірах оточуючих.

Образа - вияв ненависті до оточуючих та заздрості, що обумовлено почуттям гніву, незадоволеності однією людиною або всім світом за дійсні або уявні страждання.

Почуття провини - ставлення та дії щодо себе або оточуючих, які переконані в тому, що піддослідний є поганою людиною або діє неправильно: безсовісно, некорисно, по-злому.

1	3	5	4	7	6	2	8
1+	2+	3+	4+	5+	6+	7+	8+
9-	10+	11-	12+	13+	14+	15+	16+
17-	18+	19+	20+	21+	22+	23+	24+
25+	26-	27+	28+	29+	30+	31+	32+
33+	34+	35-	36-	37+	38+	39-	40+
41+	42+	43+		44+	45+	46+	47+
48+	49-	50+		51+	52+	53+	54+

55+	56+	57+		58+	59+	60+	61+
62+	63+	64+			65-	66-	67+
68+		69-			70-	71+	
		72+				73+	
						74-	
						75-	
11	13	9	20	13	11	8	11

1. Іноді я не можу подолати бажання нашкодити кому-небудь.
2. Іноді я можу пліткувати про людей, яких недолюблюю.
3. Я легко роздратовуюсь, але й легко заспокоююсь.
4. Якщо мене не улестити, прохання не виконаю.
5. Не завжди одержую те, на що маю право.
6. Знаю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчуття.
8. Якщо обманюю кого-небудь, відчуваю почуття провини.
9. Мені здається, що я здатен ударити людину.
10. Ніколи не нервуюся наскільки, щоб кидатися речами.
11. Завжди розумію чужі недоліки.
12. Коли встановлене правило не подобається мені, хочу порушити його.
13. Інші люди завжди вміють використовувати сприятливі обставини.
14. Мене хвилюють люди, які ставляться до мене надто дружньо.
15. Часто не погоджуюся з людьми.
16. Іноді міркую над без соромними речами.
17. Якщо хтось ударить мене, я йому не відповім.
18. Коли я розгніваний, я грюкаю дверима.
19. Я більше роздратований, ніж здається.
20. Якщо хтось намагається керувати мною, я роблю все навпаки.
21. Мене пригнічує моя доля.

22. Вважаю, що деякі люди мене не поважають.
23. Не можу втриматися від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.
24. Уникання роботи повинно викликати почуття провини.
25. Хто грубо ставиться до мене або моєї сім'ї, буде обов'язково битим.
26. Я не здатен на грубі жарти.
27. Мене охоплює гнів, коли наді мною насміхаються.
28. Коли люди виставляють себе керівниками, я намагаюся довести їм протилежне.
29. Майже щотижня бачу когось із тих, хто мені не подобається.
30. Дуже багато людей заздять мені.
31. Вимагаю, щоб люди поважали мої права.
32. Мене пригнічує факт, що я мало чого роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно дратують мене, заслуговують на ляпас.
34. Від злості іноді буваю похмури.
35. Якщо до мене ставляться гірше, ніж я на те заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось намагається порушити мій настрій, я не звертаю на це увагу.
37. Хоча я й не показую цього, але іноді я дуже заздрю.
38. Іноді мені здається, що наді мною насміхаються.
39. Навіть, коли злюся, не вдаюся до сильних виразів.
40. Хочу, щоб мої гріхи були пробачені.
41. Лише інколи даю здачі, якщо хто-небудь ударить мене.
42. Ображаюсь, коли не виходить по-моєму.
43. Іноді люди дратують мене навіть своєю присутністю.
44. Немає такої людини, до якої б я відчував ненависть.
45. Мій принцип: «Ніколи не довіряй чужинцям».
46. Якщо хтось дратує мене, я ладен сказати про нього все, що думаю.
47. Роблю багато такого, про що потім жалкую.
48. Якщо злюся, можу вдарити кого-небудь.
49. З десяти років у мене не було сплесків гніву.

50. Часто відчуваю себе, ніби ось-ось вибухну.
51. Якби люди знали, що я відчуваю, мене б вважали важкою людиною.
52. Завжди думаю про те, які приховані причини змушують людей робити щось приємне для мене.
53. Коли на мене кричать, я кричу у відповідь.
54. Невдачі пригнічують мене.
55. Б'юся не більше й не менше за інших.
56. Можу пригадати такі випадки, коли хапав якісь речі та ламав їх від гніву.
57. Іноді відчуваю, що можу першим, почати бійку.
58. Іноді відчуваю, що життя до мене несправедливе.
59. Раніше вважав, що більшість людей говорить правду, тепер так не вважаю.
60. Сварюся тільки від злості.
61. Коли чиню неправильно, то відчуваю почуття провини.
62. Якщо для захисту своїх прав треба застосувати силу, я її застосовую.
63. Іноді виражаю свій гнів тим, що стукаю по столу.
64. Буваю грубим із людьми, які мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які б намагалися скривдити мене.
66. Не вмію поставити людину на місце, навіть коли вона на це заслуговує.
67. Часто думаю, що живу неправильно.
68. Знаю людей, які здатні довести мене до бійки.
69. Не переймаюся через дрібниці.
70. Мені рідко здається, що люди намагаються зробити мені щось погане.
71. Часто погрожую людям, не маючи наміру виконати погрози.
72. Останнім часом я став занудою.
73. У розмові часто підвищую голос.
74. Намагаюся приховувати погане ставлення до людей.
75. Краще погоджуся з ким-небудь, ніж сваритимуся.

Методика ОМВ В. Шутца

Методика призначена для оцінки типових способів відношення до людей.

Інструкція. Для кожного твердження виберіть відповідь, яка найбільше Вам підходить. Номер відповіді напишіть зліва від кожного рядка. Будь ласка, будьте якомога більш уважні.

(1) Зазвичай

(2) Часто

(3) Іноді

(4) З нагоди

(5) Рідко

(6) Ніколи

1. Прагну бути разом з усіма.

2. Надаю іншим вирішувати питання про те, що необхідно буде зробити.

3. Стаю членом різних груп.

4. Прагну мати близькі стосунки з іншими членами груп.

5. Коли випадає нагода, я схильний стати членом цікавих організацій.

6. Припускаю, щоб інші впливали на мою діяльність.

7. Прагну влитися в неформальну суспільне життя.

8. Прагну мати близькі й душевні відносини з іншими.

9. Прагну задіяти інших у своїх планах.

10. Дозволяю іншим судити про те, що я роблю.

11. Намагаюся бути серед людей.

12. Прагну встановлювати з іншими близькі й душевні відносини.

13. Маю схильність приєднуватися до інших щораз, коли робиться щось спільно.

14. Легко підкоряюся іншим.

15. Намагаюся уникати самотності.

16. Прагну брати участь у спільних заходах.

Для кожного з подальших тверджень виберіть одну з відповідей, що позначає кількість людей, які можуть впливати на Вас або на яких Ваша поведінка може поширюватися.

Ставитися до:

- (1) Більшості людей
- (4) Кільком людям
- (2) Багатьом
- (5) Одному двом людям
- (3) Деяким людям
- (6) Нікому

17. Прагну ставитися до інших дружньому.

18. Надаю іншим вирішувати питання про те, що необхідно буде зробити.

19. Моє особисте ставлення до оточуючих - холодне і байдуже.

20. Надаю іншим, щоб керували ходом події.

21. Прагну мати близькі стосунки з іншими.

22. Припускаю, щоб інші впливали на мою діяльність.

23. Прагну придбати близькі й душевні відносини з іншими.

24. Дозволяю іншим судити про те, що я роблю.

25. З іншими поводжуся холодно й байдуже.

26. Легко підкоряюся іншим.

27. Прагну мати близькі й душевні відносини з іншими.

Для кожного з подальших тверджень виберіть один з відповідей, що позначає кількість людей, які можуть впливати на Вас, або на яких Ваша поведінка поширюється.

Ставитися до:

- (1) Більшості людей
- (4) Кільком людям
- (2) Багатьом

(5) Одному двом людям

(3) Деяким людям

(6) Нікому

28. Люблю, коли інші запрошують мене брати участь у чому-небудь.

29. Мені подобається, коли інші люди ставляться до мене безпосередньо й сердечно.

30. Прагну робити сильний вплив на діяльність інших.

31. Мені подобається, коли інші запрошують мене брати участь у своїй діяльності.

32. Мені подобається, коли інші ставляться до мене безпосередньо.

33. У суспільстві інших прагну керувати ходом подій.

34. Мені подобається, коли інші підключають мене до своєї діяльності.

35. Я люблю, коли інші поводяться зі мною холодно і стримано.

36. Прагну, щоб інші поступали так, як я хочу.

37. Мені подобається, коли інші запрошують мене взяти участь в їх дебатах (дискусіях).

38. Я люблю, коли інші ставляться до мене по-дружньому.

39. Мені подобається, коли інші запрошують мене взяти участь в їх діяльності.

40. Мені подобається, коли навколишні ставляться до мене стримано.

Для кожного з подальших тверджень виберіть один з наступних відповідей.

(1) Зазвичай

(2) Часто

(3) Іноді

(4) Випадково

(5) Рідко

(6) Ніколи

41. У суспільстві намагаюся відігравати чільну роль.

42. Мені подобається, коли інші запрошують мене брати участь у чому-небудь.

43. Мені подобається, коли інші ставляться до мене безпосередньо.

44. Прагну, щоб інші робили те, що я хочу.

45. Мені подобається, коли інші запрошують мене брати участь у своїй діяльності.

46. Мені подобається, коли інші ставляться до мене холодно і стримано.

47. Прагну сильно впливати на діяльність інших.

48. Мені подобається, коли інші підключають мене до своєї діяльності.

49. Мені подобається, коли інші люди ставляться до мене безпосередньо й сердечно.

50. У суспільстві намагаюся керувати ходом подій.

51. Мені подобається, коли інші запрошують взяти участь в їх діяльності.

52. Мені подобається, коли до мене ставляться стримано.

53. Намагаюся, щоб інші робили те, що я хочу.

54. У суспільстві керую ходом подій.

Ключі для обробки шкал опитувальника міжособистісних відносин (ОМО)

Ie	Ce	Ae
1. 1, 2, 3, 4	2. 1, 2, 3, 4, 5	4. 1, 2
3. 1, 2, 3, 4, 5	6. 1, 2, 3	8. 1, 2
5. 1, 2, 3, 4, 5	10. 1, 2, 3	12. 1
7. 1, 2, 3	14. 1, 2, 3	17. 1, 2, 3
9. 1, 2, 3	18. 1, 2, 3, 4	19. 3, 4, 5, 6
11. 1, 2	20. 1, 2, 3, 4	21. 1
13. 1	22. 1, 2, 3, 4	23. 1
15. 1	24. 2	25. 3, 4, 5, 6
16. 1	26. 2	27. 1
Iw	Cw	Aw
28. 2	30. 2, 3, 4	29. 1

31. 2	33. 2, 3, 4, 5	32. 1, 2
34. 2	36. 2, 3	35. 5, 6
37. 1	41. 2, 3, 4, 5	38. 1, 2, 3
39. 1	44. 2, 3, 4	40. 5, 6
42. 2, 3	47. 2, 3, 4, 5	43. 1
45. 2, 3	50. 2	46. 4, 5, 6
48. 2,3,4	53. 1, 2, 3, 4	49. 1
51. 1, 2, 3	54. 1, 2, 3	52. 5, 6

Зліва наводяться пункти шкал, праворуч - номери правильних відповідей.

При збігу відповіді випробуваного з ключем - він оцінюється в 1 бал, при розбіжності - 0 балів.

Бали коливаються від 0 до 9. Чим більше вони наближаються до екстремальних оцінок, тим більше застосування має наступний загальний опис поведінки:

а) включення.

Ie - низька - означає, що індивід не відчуває себе добре серед людей і буде мати схильність їх уникати;

Ie - високе - припускає, що індивід відчуває себе добре серед людей і буде мати тенденцію їх шукати;

Iw - низька - припускає, що індивід має тенденцію спілкуватися з малою кількістю людей;

Iw - високе - припускає, що індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них;

б) контроль.

Се - низька - означає, що індивід уникає прийняття рішень та взяття на себе відповідальності;

Се - високе - означає, що індивід намагається брати на себе відповідальність, з'єднану з провідною роллю;

Cw - низька - припускає, що індивід не приймає контролю над собою;

Cw - високе - відображає потребу в залежності й коливання при прийнятті рішень;

в) афект.

Ae - низька - означає, що індивід дуже обережний при встановленні близьких інтимних відносин;

Ae - високе - припускає, що індивід має схильність встановлювати близькі емоційні стосунки;

Aw - низька - означає, що індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини;

Aw - високе - типово для осіб, які вимагають, щоб інші без розбору встановлювали з ним близькі емоційні стосунки.

Від величини балів залежить ступінь застосовності наведених вище описів:

0-1 і 8-9 екстремально низькі і екстремально високі бали, і поведінка матиме компульсивний характер.

2-3 і 6-7 - низькі і високі бали, і поведінку осіб буде описуватися у відповідному напрямку.

4-5 - прикордонні бали, і особи можуть мати тенденцію поведінки, описаного як для низького, так і для високого сирого рахунку.

Ці оцінки зручно інтерпретувати з урахуванням середніх і стандартних відхилень відповідної популяції.

Тест Т. Лірі

Інструкція: "Вам будуть представлені судження, що стосуються характеру людини, його взаємин з оточуючими людьми. Уважно прочитайте кожне судження і оцініть, чи відповідає вона Вашому уявленню про себе.

Поставте на бланку відповідей знак "+" проти номерів тих визначень, які відповідають Вашому уявленню про себе, і знак "-" проти номерів тих тверджень, які не відповідають Вашому уявленню про себе. Намагайтеся бути щирим. Якщо немає повної впевненості, знак "+" не ставте.

Після оцінювання свого реального "Я" знову прочитайте всі судження і відмітьте ті з них, які відповідають Вашому уявленню про те, яким Вам, на Вашу думку, слід було б бути в ідеалі".

Якщо необхідно оцінити особистість когось іншого, то дається додаткова інструкція: "Таким же чином, як і в перших двох варіантах, дайте оцінку особистості Вашого начальника (колеги, підлеглого: 1. "Мій начальник, такий, який він є насправді"; 2. "Мій ідеал начальника").

Методика може бути представлена респонденту або списком (за алфавітом або у випадковому порядку), або на окремих картках. Йому пропонується вказати ті твердження, які відповідають його уявленню про себе, відносяться до іншої людини або його ідеалу.

Обробка результатів

На першому етапі обробки даних проводиться підрахунок балів за кожною октанте з допомогою ключа до опитувальником.

Ключ

- Авторитарний: 1 - 4, 33 - 36, 65 - 68, 97 - 100.
- Егоїстичний: 5 - 8, 37 - 40, 69 - 72, 101 - 104.
- Агресивний: 9 - 12, 41 - 44, 73 - 76, 105 - 108.
- Підозрілий: 13 - 16, 45 - 48, 77 - 80, 109 - 112.

- Підпорядковується: 17 - 20, 49 - 52, 81 - 84, 113 - 116.
- Залежний: 21 - 24, 53 - 56, 85 - 88, 117 - 120.
- Доброзичливий: 25 - 28, 57 - 60, 89 - 92, 121 - 124.
- Альтруїстична: 29 - 32, 61 - 64, 93 - 96, 125 - 128.

На другому етапі отримані бали переносяться на діаграму, при цьому відстань від центру круга відповідає числу балів по даній октанте (мінімальне значення - 0, максимальна - 16). Кінці таких векторів з'єднуються і утворюють профіль, що відображає уявлення про особистість цієї людини. Окреслений простір заштриховується. Для кожного подання будується окрема діаграма, на якій воно характеризується за вираженості ознак кожної октанти.

Психограма

На третьому етапі за допомогою формул визначаються показники по двом основним параметрам «Домінування» і «Дружелюбність»:

$$\text{Домінування} = (I - V) + 0,7 \times (VIII + II - IV - VI)$$

$$\text{Дружелюбність} = (VII - III) + 0,7 \times (VIII - II - IV + VI)$$

Таким чином, система балів з 16 міжособистісним змінним перетворюється в два цифрові індекси, які характеризують уявлення суб'єкта за зазначеними параметрами. У результаті проводиться аналіз особистісного профілю - визначаються типи ставлення до оточуючих.

Інтерпретація результатів

Підрахунок балів ведеться окремо для кожної оцінюваної особистості. Показником порушення відносин з певною особою є різниця між уявленнями людини про нього і бажаному його образу в якості партнера по спілкуванню.

Максимальна оцінка рівня - 16 балів, але вона розділена на чотири ступені вираженості відносини:

0-4 бали - низька:	адаптивна поведінка
5-8 балів - помірна:	
9-12 балів - висока:	екстремальна поведінка
13-16 балів - екстремальна:	до патології поведінка

Позитивне значення результату, отриманого за формулою "домінування", свідчить про виражене прагнення людини до лідерства у спілкуванні, до домінування. Негативне значення вказує на тенденцію до підпорядкування, відмови від відповідальності й позиції лідерства. Позитивний результат за формулою "дружелюбність" є показником прагнення особистості до встановлення доброзичливих відносин і співпраці з оточуючими. Негативний результат вказує на прояв агресивно-конкурентної позиції, що перешкоджає співпраці та успішної спільної діяльності. Кількісні результати є показниками ступеня вираженості цих характеристик. Найбільш заштриховані на профілі октанти відповідають переважаючим стилем міжособистісних відносин даного індивіда. Характеристики, що не виходять за межі 8 балів, властиві гармонійним особистостям. Показники, що перевищують 8 балів, свідчать про акцентуації властивостей, що виявляються даними октантом. Бали, що досягають рівня 14-16, свідчать про труднощі соціальної адаптації. Низькі показники за всіма октантам (0-3 бали) можуть бути результатом скритності і невідвертості випробуваного. Якщо в психограмме немає октантов, заштрихованих вище 4-х балів, то дані сумнівні в плані їх достовірності: ситуація діагностики не прихилила до відвертості. Перші чотири типи міжособистісних відносин (октанти 1-4) характеризуються тенденцією до лідерства і домінування, незалежністю думки, готовністю відстоювати власну точку зору в конфлікті. Інші чотири октанта (5-8) - відображають переважання конформних установок, невпевненість у собі, податливість думці оточуючих, схильність до компромісів. В цілому інтерпретація даних повинна орієнтуватися на переважання одних показників над іншими і в меншій мірі - на абсолютні величини. В нормі зазвичай не спостерігаються значні розбіжності між «Я» актуальним і ідеальним. Помірне розбіжність може розглядатися як необхідна умова самовдосконалення. Незадоволеність собою частіше спостерігається у осіб з заниженою самооцінкою (5,6,7 октанти), а також у осіб, що знаходяться в ситуації тривалого конфлікту (4

октант). Переважання одночасно 1 і 5 октанта властиво особам з проблемою хворобливого самолюбства, авторитарності, 4 і 8 - конфлікт між прагненням до визнання групою і ворожістю, тобто проблема пригніченою ворожості, 3 і 7- боротьба мотивів самоствердження і афіліації, 2 і 6 - проблема незалежності-подчиняємості, що виникає в складній службовій або іншій ситуації, що змушує коритися всупереч внутрішнього протесту. Особи, у яких виявляються домінантні, агресивних і незалежних рис поведінки, значно рідше виявляють невдоволення своїм характером і міжособистісними стосунками, проте і у них може виявлятися тенденція до вдосконалення свого стилю міжособистісної взаємодії з оточенням. При цьому зростання показників того чи іншого октанта визначить напрям, за яким самостійно рухається особистість в цілях самовдосконалення, ступінь усвідомлення наявних проблем, наявність внутріособистісних ресурсів.

Типи міжособистісних стосунків

I. Авторитарний

13 - 16 - диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, яка лідирує у всіх видах групової діяльності. Всіх наставляє, повчає, у всьому прагне покладатися на свою думку, не вміє приймати поради інших. Навколишні відзначають цю владність, але визнають її.

9 - 12 - домінантний, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний у справах, любить давати поради, вимагає до себе поваги. 0-8 - упевнена в собі людина, але не обов'язково лідер, завзятий і наполегливий.

II. Егоїстичний

13 - 16 - прагне бути над усіма, але одночасно в стороні від усіх, самозакоханий, розважливий, незалежний, себелюбну. Труднощі перекладає на оточуючих, сам відноситься до них кілька відчужено, хвалькуватий, самовдоволений, зарозумілий.

0 - 12 - егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

III. Агресивний

13 - 16 - жорсткий і ворожий по відношенню до оточуючих, різкий, жорсткий, агресивність може доходити до асоціальної поведінки.

9 - 12-вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий і різкий в оцінці інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточуючих, глузливий, іронічний, дратівливий.

0 - 8 - впертий, завзятий, наполегливий і енергійний.

IV. Підозрілий

13 - 16 - відчужений по відношенню до ворожого і злісному світу, підозрілий, образливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно на всіх скаржиться, всім незадоволений (шизоидний тип характеру).

9 - 12 - критичний, нетовариський, відчуває труднощі у інтерперсональних контактах через невпевненість в собі, підозрілості і боязні поганого ставлення, замкнутий, скептичний, розчарований в людях, потайний, свій негативізм проявляє у вербальній агресії.

0 - 8 - критичний по відношенню до всіх соціальних явищ і оточуючим людям.

V. Підпорядковується

13 - 16 - покірний, схильний до самоуниження, слабовільний, схильний поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце і засуджує себе, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в кому-небудь більш сильному.

9 - 12-сором'язливий, лагідний, легко ніяковіє, схильний підкорятися сильнішому без урахування ситуації.

0 - 8 - скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, здатний підкорятися, не має власної думки, слухняно і чесно виконує свої обов'язки.

VI. Залежний

13 - 16 - різко невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться з будь-якого приводу, тому залежний від інших, від чужої думки.

9-12 - слухняний, боязливий, безпорадний, не вміє проявити опір, щиро вважає, що інші завжди праві.

0 - 8 - конформний, м'який, очікує допомоги і порад, довірливий, схильний до захоплення оточуючими, ввічливий.

VII. Доброзичливий

9 - 16 - доброзичливий і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття і соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги всіх, "бути хорошим" для всіх без урахування ситуації, прагне до цілей мікрогруп, має розвинені механізми витіснення і придушення, емоційно лабільний (істероїдний тип характеру).

0 - 8 - схильний до співробітництва, кооперації, гнучкий і компромісний при вирішенні проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне бути у згоді з думкою оточуючих, свідомо конформний, слід умовностям, правилам і принципам "хорошого тону" у відносинах з людьми, ініціативний ентузіаст у досягненні цілей групи, прагне допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання і любов, товариський, проявляє теплоту і дружелюбність у відносинах.

VIII. Альтруїстичний

9 - 16 - гиперответственный, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі і занадто активний по відношенню до оточуючих, приймає на себе відповідальність за інших (може бути тільки зовнішня "маска", що приховує особистість протилежного типу).

0 - 8 - відповідальний по відношенню до людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей проявляє у співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вміє підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливий і чуйний.

Перші чотири типи міжособистісних відносин -1, 2, 3 і 4 - характеризуються переважанням неконформних тенденцій і схильністю до диз'юнктивним (конфліктним) проявів (3, 4), більшою незалежністю думки, завзятістю у відстоюванні власної точки зору, тенденцією до лідерства і домінування (1, 2).

Інші чотири октанта - 5, 6, 7, 8 - представляють протилежну картину: переважання конформних установок, конгруентність у контактах з оточуючими (7, 8), невпевненість у собі, податливість думці оточуючих, схильність до компромісів (5, 6).

Текст опитувальника

Інструкція: Вам пропонується список характеристик. Слід уважно прочитати кожну і вирішити, чи відповідає вона вашому уявленню про себе. Якщо відповідає, то позначте її у протоколі хрестиком, якщо не відповідає - нічого не ставте. Якщо немає повної впевненості, хрестик не ставте. Намагайтеся бути щирими.

- Інші думають про нього прихильно
- Справляє враження на оточуючих
- Уміє розпоряджатися, наказувати
- Уміє наполягти на своєму
- Володіє почуттям гідності
- Незалежний
- Здатний сам подбати про себе
- Може проявляти байдужість
- Здатний бути суворим
- Строгий, але справедливий
- Може бути щирим
- Критичний до інших
- Любить поплакатися
- Часто сумний
- Здатний проявляти недовіру
- Часто розчаровується
- Здатний бути критичним до себе
- Здатний визнати свою неправоту
- Охоче підкоряється

- Поступливий
- Вдячний
- Захоплюється, схильний до наслідування
- Поважний
- Шукає схвалення
- Здатний до співпраці, взаємодопомоги
- Прагне ужитися з іншими
- Приязний, доброзичливий
- Уважний, ласкавий
- Делікатний
- Підбадьорюючий
- Чуйний на заклики про допомогу
- Безкорисливий
- Здатний викликати захоплення
- Користується в інших повагою
- Володіє талантом керівника
- Любить відповідальність
- Впевнений в собі
- Самовпевнений, напористий
- Діловий, практичний
- Любить змагатися
- Стійкий, наполегливий, де треба
- Невблаганний, але неупереджений
- Дратівливий
- Відкритий, прямолінійний
- Не терпить, щоб їм командували
- Скептичний
- На нього важко справити враження
- Образливий, делікатне

- Легко бентежитися
- Невпевнений у собі
- Поступливий
- Скромний
- Часто вдається до допомоги інших
- Дуже шанує авторитети
- Охоче приймає поради
- Довірливий і прагне радувати інших
- Завжди люб'язний в обходженні
- Дорожить думкою оточуючих
- Товариська, уживчивий
- Добросердечний
- Добрий, вселяє впевненість
- Ніжний, м'якосердий
- Любить піклуватися про інших
- Безкорисливий, щедрий
- Любить давати поради
- Справляє враження значного людини
- Начальственно наказовий
- Владний
- Хвалькуватий
- Гордовитий і самовдоволений
- Думає тільки про себе
- Хитрий, розважливий
- Нетерпимий до помилок інших
- Корисливий
- Відвертий
- Часто недружелюбний
- Озлоблений

- Скаржник
- Ревнивий
- Довго пам'ятає свої образи
- Самобичующийся
- Сором'язливий
- Безініціативний
- Лагідний
- Залежна, несамотійна
- Любить підкорятися
- Надає іншим приймати рішення
- Легко потрапляє в халепу
- Легко піддається впливу друзів
- Готовий довіритися будь-кому
- Схильний призначати до всіх без розбору
- Всім симпатизує
- Прощає всі
- Переповнений надмірним співчуттям
- Великодушний, терпимий до недоліків
- Прагне протегувати
- Прагне до успіху
- Чекає захоплення від кожного
- Розпоряджається іншими
- Деспотичний
- Сноб, судить про людей лише за рангом і достатку
- Марнославний
- Егоїстичний
- Холодний, черствий
- Уїдлиий, глузливий
- Злий, жорстокий

- Часто гнівливий
- Байдужий, байдужий
 - Злопам'ятний
- Пройнятий духом протиріччя
- Впертий
- Недовірливий, підозрілий
- Боязкий
- Сором'язливий
- Відрізняється надмірною готовністю підкорятися
- М'якотілий
- Майже ніколи нікому не заперечує
- Нав'язливий
- Любить, щоб його опікали
- Надмірно довірливий
- Прагне знайти розташування кожного
- З усіма погоджується
- Завжди доброзичливий
- Любить всіх
- Дуже поблажливий до оточуючих
- Намагається утішити кожного
- Піклується про інших на шкоду собі
- Псує людей надмірною добротою

**Авторська анкета на дослідження впливу агресії на міжособистісні
стосунки**

Інструкція: Заповніть, будь ласка, анкету, правдиво відповідаючи на поставлені запитання. Особисті дані, що будуть отримані по завершенню анкетування, не будуть передані третім особам.

Демографічні дані:

1.Ім'я (нікнейм або шифр): _____

2.Вік: _____

3.Стать: _____

4.Рік навчання: _____

Загальні питання анкети:

1.Чи вважаєте Ви себе агресивною особою?

о Так

о Ні

2. Чи виникали у Вас конфлікти з іншими людьми через Вашу агресивність?

о Так

о Ні

о Часом

3. Як Ви оцінюєте Ваші міжособистісні взаємини з друзями?

о Дуже позитивно

о Позитивно

о Нейтрально

о Негативно

о Дуже негативно

4. Як Ви оцінюєте Ваші міжособистісні взаємини з сім'єю ?

о Дуже позитивно

о Позитивно

о Нейтрально

о Негативно

о Дуже негативно

5. Як Ви оцінюєте Ваші міжособистісні взаємини з однолітками ?

о Дуже позитивно

о Позитивно

о Нейтрально

о Негативно

о Дуже негативно

6. Чи впливає Ваш рівень агресивності на Ваші міжособистісні стосунки?

о Так, суттєво

о Так, частково

о Ні, майже не впливає

о Ні, абсолютно не впливає

7. Чи впливають Ваші міжособистісні стосунки на Вашу агресивність?

о Так, суттєво

о Так, частково

о Ні, майже не впливає

о Ні, абсолютно не впливає

8. Які стратегії Ви використовуєте для управління Вашою агресією?

о Вираження емоцій словесно

о Вираження емоцій через міміку

о Участь у соціальних гуртках по інтересах

о Заняття фізичною активністю як спорт, плавання, бойові мистецтва

о Стримуєте негативні емоції у собі

о Зміщуєте на інших людей або предмети

о Намагаєтеся відволікти себе на іншу діяльність як навчання, хобі

о Перетворюєте в творчість (малюєте, танцюєте, слухаєте музику)

9. Як Ви оцінюєте вплив Вашого оточення (родина, друзі, школа) на Ваш рівень агресивності?

- о Дуже великий
- о Великий
- о Помірний
- о Малий
- о Незначний

10. З якими видами агресії Ви стикалися раніше?

о Фізична агресія (прямі фізичні вчинки, такі як удари, штовхання, удушення або використання предметів для завдання шкоди)

о Вербальна агресія (виявляється у використанні образливих, погрозливих, грубих слів або виразів, а також у висловленні критики, упередженості або обмеження інших людей)

о Пасивно-агресивна поведінка (уникання обов'язків, сарказм, злі слова або замаскована ворожість)

о Психологічна (емоційна) агресія (використання маніпуляцій, шантаж, погрози або психологічний тиск)

о Сексуальна агресія (сексуальний тиск, згвалтування, сексуальний домагання або образливість)

о Соціальна агресія (погрози, шантаж, виключення з групи, плітки, дискредитацію або інші форми навмисної шкоди соціальному статусу чи стосунків людини)

о Кіберагресія (кібербулінг, віртуальні погрози, наклеп або розповсюдження образливих матеріалів)

11. Чи доводилось Вам потерпати від агресії з боку однолітків?

- о Так
- о Ні

12. Як Ви реагуєте у конфліктній ситуації, яка склалась між Вами і однолітками?

о Використання образливих або загрозливих слів, фізичної сили або інших форми агресії для виявлення своєї невдоволеності задля досягнення своїх цілей

о Уникаєте конфлікту або відмовляєтесь від захисту своїх інтересів, виявляючи пасивну поведінку

о Виражаєте свої потреби і почуття чітко та впевнено, шукаючи вирішення конфлікту на основі взаєморозуміння та співпраці

о Залишаєтесь стійко стояти на своїй позиції, але намагаєтесь не переходити до прямої агресії

о Шукаєте спільне рішення, яке задовольняє потреби обох сторін

о Ухиляєтесь від конфлікту або відкладаєте його вирішення до пізнішого часу

13. Як Ви думаєте, що можна було б зробити, щоб поліпшити міжособистісні стосунки особам, що мають рівень агресії вищий середнього або високий?

о Проведення спільних тренінгів з розвитку комунікаційних навичок

о Проведення тренінгів контролю агресії

о Проведення тренінгів регуляції емоцій

о Створення програм психосоціальної підтримки

о Організація групових занять з розвитку співпереживання та поваги

о Проведення просвітницьких заходів як видання брошур, показ навчальних фільмів та проведення курсів

о Проведення просвітницьких бесід із запрошенням гостей, що через розвиток навичок боротьби з агресією, змогли перенаправити свою силу та вміння на досягнення поставлених цілей

14. Які фактори, на Вашу думку, впливають на Ваш рівень агресивності?

о Спадковість (схильність до агресивності)

о Характеристики нервової системи

о Соціальне середовище

- o Рівень фрустрації (незадоволеність життям)
- o Екологічні фактори
- o Стиль сімейного виховання
- o Вплив ЗМІ та культури
- o Особливості вікового періоду, в якому знаходиться людина

15. Які з порад Ви могли б надати іншим особам з високим рівнем агресивності для зменшення міжособистісних конфліктів?

- o Навчитися розпізнавати власні емоції
- o Знаходити способи вираження власних емоцій у конструктивний спосіб
- o Використання технік релаксації
- o Відповідальність за свої дії (вибачення за свої агресивні дії та зусилля на шляху до зміни поведінки)
- o Встановлення особистих кордонів
- o Розвивати емоції як співпереживання, чуйність, співчуття
- o Шукати допомогу в інших
- o Перенаправлення негативних емоцій на заняття спортом, хобі, участь у соціальних гуртках